

HÜKÜMLÜ VE TUTUKLULARIN İNSAN ONURUNA UYGUN KOŞULLARDA BARINMA HAKKI

*Bahattin ARAS**

ÖZET

Cezaevindeki infaz sürecinin etkin, ıslah edici ve onarıcı olarak tamamlanabilmesi için öncelikle infaz yer ve koşullarının insan onuruna uygun olması gerekmektedir. Hükümlü ve tutuklunun insan onuruna aykırı ve kötü koşullarda ıslahı veya topluma kazandırılması söz konusu değildir. Hükümlü ve tutuklunun cezasını infaz ettiği fiziki koşulların işkence veya eziyet niteliğinde veya insan onuruna aykırı olmaması gerekir. İnsan onuruna uygun koşullarda barınma hükümlü ve tutuklu için bir hak olduğu kadar Devlet bakımından da bir yükümlülüktür. Bu kapsamda hükümlü ve tutuklunun kapasitenin üstünde koşullarda barındırılmaması, koşulları bulunmadıkça tek kişilik hücrelere konulmaması, barınma yerlerinin ısı, ışık, havalandırma gibi fiziki koşullarının uluslararası standartlara uygun olarak dizayn edilmesi gerekir. Ayrıca hükümlü ve tutuklunun cezaevindeki diğer hükümlü ve tutuklular ile ceza evi personelinin onur kırıcı ve kötü muamele niteliğindeki davranışlarına karşı korunması da Devlet adına bir yükümlülüktür.

Anahtar Kelimeler: İnfaz Hukuku, Cezaevi, Hükümlü, Tutuklu, İnsan Onuru, Barınma

THE RIGHT OF CONVICTS AND DETAINEES TO BE HELD IN CONDITIONS CONSIDERED WITH HUMAN DIGNITY

ABSTRACT

In order for the execution process in prison to be completed in an effective, remedial and restorative manner, first of all, the place and conditions of execution must be in accordance with human dignity. It is out of question for the convict or detainee to be rehabilitated or reintegrated into society under bad conditions contrary to human dignity. The physical conditions in which the convict and detainees carry out their sentences must not be in the nature of torture, torture or contrary to human dignity. Accommodation in conditions suitable for human dignity is not only a right for convicts and detainees, but also an obligation for the State to be carried out. In this context, convicts and detainees should not be accommodated in wards

* Dr., Freelance Editör/Danışman, bahattinaras2018@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3551-7363.

above its capacity, not be placed in single-person cells unless the conditions are met, and the physical conditions of the shelters such as heat, light and ventilation should be designed in accordance with international standards. In addition, it is an obligation of the State to protect the convict and detainee from the degrading and ill-treatment behavior of other convicts and detainees and prison staff.

Keywords: Law On Criminal Execution, Prison, Detainee, Convict, Human Dignity, Accommodation

GİRİŞ

İnfazın temel amaçlarından biri de mahkeme kararına dayalı olarak özgürlüklerinden mahrum olarak cezaevlerinde tutulan hükümlülerin bu süreçte ıslah edilmeleri ve topluma kazandırılmalarını sağlamaktır¹. İnfazdan beklenen bu amacın sağlanması bakımından en önemli hususlardan biri de hükümlünün insan onuruna uygun koşullarda cezasını infaz edebilmesidir. Hükümlünün kötü koşullarda ıslahı veya topluma kazandırılması söz konusu değildir. Hükümlünün insan onuruna uygun koşullarda barındırılması hükümlü için bir hak olduğu kadar Devlet bakımından da bir yükümlülüktür. Hükümlünün cezasını infaz ettiği fiziki koşulların işkence veya eziyet niteliğinde veya insan onuruna aykırı olmaması gerekir. Aynı şekilde bir koruma tedbiri olan tutuklama kararına istinaden cezaevinde bulunan tutuklular bakımından insan onuruna uygun koşullarda barınma esastır. Bu kapsamda infazının etkin, ıslah edici ve onarıcı olarak tamamlanabilmesi bakımından hükümlü ve tutuklunun kapasitenin üstünde koşullarda barındırılmaması, koşulları bulunmadıkça tek kişilik hücrelere konulmaması barınma yerlerinin ısı, ışık, havalandırma gibi fiziki koşulların uluslararası standartlara uygun olarak dizayn edilmesi ve cezaevindeki diğer hükümlü ve tutuklular ile ceza evi personelinin onur kırıcı ve kötü muamele niteliğindeki davranışlarından koruyucu tedbirlerin alınması Devlet adına bir yükümlülüktür. Ayrıca hükümlü ve tutukluların maddi ve manevi varlığına, sağlığına ve onuruna katkı sağlayacak sosyal ve kültürel ortam ve etkinliklerin gerçekleştirilebilmesi de önem arz etmektedir. .

Kaynağını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 3. ve Anayasa'nın 17. maddelerinden alan infazın insan onuruna uygun olması ilkesi, cezaların infazında gözetilmesi gereken ilkelerden biridir. Bu ilke her alanda olduğu gibi cezaevinde de Devlete yükümlülükler yüklemektedir. Devlet insan onuruna dokunmamak biçiminde sadece pasif bir davranışla

¹ **Özbek, Veli Özer:** İnfaz Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 14. Baskı, Ankara 2021, s.45 vd.

yetinemez; onu aktif bir şekilde korumalıdır. Dolayısıyla devletin hükümlünün onurunun korunması noktasında hem pozitif hem de negatif yükümlülükleri vardır². Bu noktadaki temel amaç ve mücadele infazın insanileştirilmesidir³. Diğer bir ifade ile insan onuruna uygun bir infaz sürecinin sağlanması temel amaçtır. Bu doğrultuda 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un "İnfazda temel ilke" kenar başlıklı 2. maddesinin ikinci fıkrasında ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazında zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı ve onur kırıcı davranışlarda bulunulamayacağı hüküm altına alınmıştır. Aynı şekilde 5275 sayılı Kanun'un "Hapis cezalarının infazında gözetilecek ilkeler" kenar başlıklı 6. maddesi uyarınca da hürriyeti bağlayıcı cezanın zorunlu kıldığı hürriyetten yoksunluk, insan onuruna saygının korunmasını sağlayan maddî ve manevî koşullar altında çektirilmesi gerekmektedir⁴.

Hükümlülerin cezaevinde barındırılmalarına ilişkin uluslararası ve ulusal mevzuat hükümleri bu şekilde olmasına karşın barınmadan kaynaklı sorunlar ve hak ihlallerinin yaşandığı da bilinen bir gerçektir. Mevcut çalışmada infaz hukukuna ilişkin hâkim olan temel ilkeler ışığında hükümlü ve tutukluların insan onuruna uygun koşullarda barınmalarına ilişkin temel esaslar ve uygulamada yaşanan sorunlardan kaynaklı oluşan hak ihlalleri ele alınacaktır. Bu konular ele alınırken ilgili ulusal ve uluslararası mevzuat hükümleri ile birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Anayasa Mahkemesi'nin ve Yargıtay'ın konuya ilişkin uygulama ve içtihatlarına yer verilecektir⁵.

I. HÜKÜMLÜ ve TUTUKLULARIN BARINMA ALANLARINA İLİŞKİN TEMEL STANDARTLAR

A. CEZAEVLERİNDE İNSAN ONURUNUN KORUNMASI İLKESİ

1. Genel Olarak

İnsanın sırf insan olması sebebiyle değerli ve saygıya layık bir varlık olmasını ifade eden insan onuru⁶, insanın hem maddi hem de manevi açıdan kendine özgü bir değer taşıması nedeniyle bu değerden vazgeçmek mümkün değildir ve her türlü toplumsal, hukuksal ve siyasal müdahaleye karşı mutlak bir koruma altındadır. Bu noktada onur kavramı sadece insanın

² Demirbaş, Timur: İnfaz Hukuku, 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021, s.50; Özbek, s.65

³ Karakaş Doğan, Fatma : 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun Düzenlemesi Işığında Ceza İnfaz Hukuku, 12 Levha Yayınları, İstanbul 2013, s..6-8; Demirbaş, Timur: "Ceza İnfaz Hukukunun Çağdaş İlkeleri Açısından 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun (CeGTİK) Değerlendirilmesi", Ceza Hukuku Dergisi, Nisan 2008, (İlkeler), s.101

⁴ Aras, Bahattin/Güverçin Sezgin: İnfaz Hukuku, Yetkin Yayıncılık, Ankara 2021, s.493

⁵ Çalışmamızda atıf yapılan AIHM kararlarının orijinal metnine "<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>"; Anayasa Mahkemesi kararlarının orijinal metnine "<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>" adresinden dosya bilgilerini yazmak suretiyle ulaşılabilmesi mümkün olduğundan dolayı atıf yapılan her bir karar bakımından bu sayfalara tekraren atıf yapılmamıştır.

⁶ Seymen Çakar, Ayşen: "Hukuki Bir Kavram Olarak İnsan Onuru", Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 3. Hukukun Gençleri Sempozyumu, Antalya, 11-12 Ekim 2013, s.1

özgürlüğünü ve eşitliğini değil bağımsız ve saygın kişiliğini de ifade etmektedir. Dolayısıyla hukuk düzeninde bireye sadece kendisinin egemen olacağı, dışarıdan müdahalelerde bulunulamayacak özgür bir alan sağlanmadıkça insan onurunun korunması mümkün değildir⁷.

Geçmişte daha çok felsefenin ve teolojinin çalışma alanında yer alan bir kavram olan insan onuru, 2. Dünya Savaşının yıkıcı etkilerinden sonra insan haklarına dair politik söylemin temel kavramı haline gelmiştir⁸. İnsan onuru yalnızca toplumsal bir kavram olmayıp, hukukun hemen her dalında yararlanılabilecek hukuki bir kavramdır. Zira insanı insana, insanı topluma, insanı devlete karşı koruyacak olan da hukuk olduğuna göre, hukuk için insan onuru mutlak kabul gören bir kavramdır. İnsan onuru dış müdahalelere karşı korunması gerektiği gibi insanın bizzat kendisine karşı da korunması gereken bir değerdir. Dolayısıyla kişinin maddi veya manevi bütünlüğüne veya şahsiyetine karşı insanlık dışı uygulamalara rıza göstermesi de insan onuru kavramı sebebiyle kabul edilememektedir⁹. Bu nedenle çağdaş hukuk düzeninde insan onuru kavramı, kamu düzeninin bir unsuru olarak kabul edilmiş ve kolluk makamlarının insan onurunu korumak amacıyla kolluk işlemleri yapabileceğini kabul etmiştir¹⁰. Bu yönleriyle insan onuru, insan haklarının temeli ve insanı insan yapan ve onu diğer canlılardan ayıran bir öz değer¹¹ ve en üstün ve vazgeçilmez bir değer olarak kabul edilmektedir¹². Diğer bir ifade ile hukuk devletinde en yüksek hukuksal değere sahip olan bir kavram olan insan onuru, pozitif hukuktan bağımsız olarak varlığını koruyan bir hukuksal normdur¹³.

Anayasal bir kavram olan insan onuru başta Anayasa'nın başlangıç kısmında “...her Türk vatandaşının bu anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu...” ifade edilmiş ve Anayasanın kanun önünde eşitlik konusunu düzenleyen 10. maddesi, temel hak ve hürriyetlerin niteliğini düzenleyen 12. maddesi, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili 13. maddesi, temel hak ve hürriyetlerin kötüye

⁷ **Özbek**, s.65.

⁸ **Aktaş Ertan**, Betül: “Tarihsel Süreçte İnsan Onuruna Kısa Bir Bakış”, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.16, s.1, y.2017, s. 179-208.

⁹ **Seymen Çakar**, s.3.

¹⁰ **Gözler, Kemal**: İdare Hukuku Dersleri. Ekin Yayınevi.11. Baskı, Bursa 2011, s.579.

¹¹ **Kafadar, Muhammet Fatih**: “Hukuk, Sivil Toplum ve Demokrasi: ‘İnsan Onuru’”, Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 3. Hukukun Gençleri Sempozyumu, 11-12 Ekim 2013, Antalya, s. 2; **Arslan, Kahan Onur**: “İnsan Onuru Kavramı Ve Koruma Tedbirleri Bağlamında Temel Bir İlke Olarak İnsan Onurunun Korunması”, TBB Dergisi, S.120, Y. 2015, s.157.

¹² **Aldanmaz, Orhan**: “İnsan Onuru Işığında Kişisel Özerklik ve Yerellik Kavramı”, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIV, S. 1-2, Y.2010, s. 82.

¹³ **Şimsek, Oğuz**: Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir 1999, s.1.

kullanılmaması ile ilgili 14. maddesi, temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması ile ilgili 15. maddesi, kişi hürriyeti ve güvenliği ile ilgili 19. maddesinde ve temel hak ve hürriyetler ile ilgili hemen her madde de insan onurunun korunmasına yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Anayasa'nın 17. maddesinin üçüncü fıkrasında “*Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz, kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz*” denilmek suretiyle insan onuruna ve kişiliğine aykırı uygulamalara açıkça yasak getirilmiştir¹⁴.

Benzer şekilde insan onurunun korunması ilkesi başta Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Temel Haklar Şartı olmak üzere birçok önemli uluslararası belgede koruma altına alınan bir ilkedir. Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesinde hiç kimsenin işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tâbi tutulamayacağı; 4. maddesinde hiç kimsenin köle veya kul olarak tutulamayacağı hüküm altına alınmıştır. Aynı şekilde Sözleşme'nin ölüm cezasının her koşulda kaldırılmasına dair 13. Protokolü'nde de ölüm cezasının kaldırılmasının, tüm insanların sahip olduğu onurun tanınması noktasında büyük öneme sahip olduğu belirtilmiştir¹⁵.

2. Cezaevlerinde İnsan Onurunun Korunması

İnsan onurunun korunması hayatın her alanında herkese ve devlete karşı korunması gereken mutlak bir değer olduğundan cezaevlerinde hükümlü ve tutuklunun onurunun korunması devletin yükümlülüğü altındadır. Devletin cezalandırma ve verilen cezayı infaz etme hakkının olması insan onurunu yok sayması anlamına gelmez aksine insan onurunu koruma yükümlülüğü altında olan Devletin infaz sürecinde buna uygun tedbirler alması gerekir¹⁶. Dolayısıyla hükümlü ve tutukluların özgürlüklerinden yoksun kaldıkları ve hapis yaşamını sürdürdükleri cezaevlerinde insan onuruna uygun koşullarda barınma hakları vardır. Hükümlü ve tutukluların barınma ve yaşam alanlarının fiziki koşulları, temizlik, sağlık ve beslenme hizmetleri ve diğer her alanda insanca bir muameleye tabi tutulması gerekmektedir.

Hükümlü ve tutukluların kaldıkları koşullar ve diğer yaşam alanlarının fiziki koşulları infaz sürecinin önemli konularından biridir ve belki de insan onurunun en çok rencide edildiği yerlerdir. Hayatın her alanında olduğu gibi cezaevleri de hukuk devletinin hâkim olduğu alanlardır. Hukuk devleti olmanın gereği olarak cezaların insan onuruna saygı ilkesi çerçevesinde yürütülmesi gerekir. Kişi mahkûmiyet veya tutuklama kararıyla özgürlük ve güvenlik hakkını kaybetse de diğer haklarını hapis hayatının elverdiği ölçüde kullanmaya

¹⁴ Seymen Çakar, s.4.

¹⁵ Çelik, Elif: “İnsan Hakları Hukukunda İnsan Onurunun Yeri Ve Rolü”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C.9, S. 2, Y. 2019, s. 291 vd.; Arslan, s.160.

¹⁶ Şimşek, s.154.

devam edecektir. Kişinin bir suçtan hükümlü veya tutuklu olması onun onurunun yok sayılması sonucunu doğurmamaktadır. İnsan onuru, demokrasinin ve hukuk devleti olmanın vazgeçilmez bir parçası olduğundan hükümlü bakımından cezasının infazı ve tutuklu bakımından tutuklama koruma tedbirinin infazı sırasında hükümlü ve tutuklunun bir insan olduğu, nesne olmadığı göz ardı edilmemelidir. İnsan onuru, ceza hukukunun olduğu gibi infaz hukukunun da Magna Carta'sıdır¹⁷. Bu nedenle her türlü işlem, karar ve faaliyette dikkate alınması gereken en temel değerdir.

Ceza infaz kurumlarındaki yaşam, hükümlü ve tutuklulara sunulan aktivitelerin genişliğinden hükümlü ve tutuklular ile ceza infaz görevlileri arasındaki ilişkilerin genel durumuna kadar geniş bir alanda değerlendirilmelidir. Anayasa Mahkemesi'nin birçok kararında vurguladığı üzere ceza infaz kurumlarında kötü muamele olarak kabul edilecek hususlar ceza infaz kurumu idaresi ve görevlilerinin kasıtlı davranışlarından kaynaklanabileceği gibi yönetim hataları veya yetersiz kaynaklar sebebiyle de ortaya çıkabilir. Bu nedenle hükümlü ve tutuklular için ceza infaz kurumundaki yaşam tüm yönleriyle değerlendirilmelidir. Bu noktada Anayasa'nın 17. maddesi, ceza infaz kurumunda tutulan bir hükümlü veya tutuklunun içinde bulunduğu şartların insan onuruna yakışır bir şekilde olmasını da koruma altına almaktadır. İnfazın yöntemi ve infaz sürecindeki davranışların mahkûmları özgürlükten mahrum kalmanın doğal sonucu olan kaçınılmaz elem seviyesinden daha fazla sıkıntılı veya eziyetli bir duruma sokmaması gerekir¹⁸. Kişinin kaçınılmaz elem seviyesinden daha fazla sıkıntılı veya eziyetli bir duruma sokulmaması bir sınırdır ve bu sınırın aşılması onur kırıcı veya kötü muamele niteliğindeki uygulamaların başlaması anlamına gelmektedir.

AİHM, başvuruya konu olaylarda başvurucuların aşağılanmasını ve alçaltılmasını amaçlayan bir muameleye dair herhangi belirtinin olmadığı hâllerde de muamelenin amacının mağdurları küçük düşürmek ya da alçaltmak olup olmadığı sorunu değerlendirmeye alınacak bir faktör olmasına rağmen böyle bir amacın yokluğunun Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlaline engel olmayacağını belirtmektedir. AİHM, başvurucunun çok uzun bir süre katlanmak zorunda kaldığı tutukluluk koşullarının -somut olayın kendine özgü koşullarını dikkate alarak- ciddi ruhsal hastalık ve acıya neden olabileceğini, insanlık onurunu zedeleyebileceğini, aşağılanma ve alçaltılmaya neden olan böylesi duyguları ortaya çıkarabileceğini dikkate aldığını belirtmektedir¹⁹.

¹⁷ Şimşek, s.164.

¹⁸ AYM Turan Günana Kararı, Başvuru No: 2013/3550, K.T: 19/11/2014, Prg.39.

¹⁹ AİHM Kalashnikov/Rusya Kararı, Başvuru No: 47095/99, K.T:15/7/2002, Prg.101.

B. ULUSLARARASI BELGELERDE BARINMA ALANLARINA İLİŞKİN BELİRLENEN TEMEL STANDARTLAR

Hükümlü ve tutukluların barınmaları ve cezaevi koşullarının ayrıntılı olarak düzenlendiği ve belirli standartların oluşturulduğu temel belgelerin başında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Üye Devletlere Avrupa Cezaevi Kuralları Hakkında Rec (2006) 2 Sayılı Tavsiye Kararı (Avrupa Cezaevi Kuralları) gelmektedir²⁰. Avrupa Cezaevi Kurallarında hükümlü ve tutuklulara sağlanan barınma yerlerinin ve özellikle bütün yatakhane bölümlerinin, insan onuruna ve mümkün olduğunca özel yaşama saygı gösterecek biçimde olması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun haricinde hükümlülerin cezaevinde barınma koşullarına dair önemli tavsiye kuralları bulunmaktadır. Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 17 ve 18. maddelerinde “*Yerleştirme ve Barındırma*” başlığı altında aşağıdaki kurallar belirlenmiştir:

- Mahpuslar²¹, mümkün olduğunca evlerine veya sosyal rehabilitasyon ortamlarına yakın cezaevlerine yerleştirilmelidirler. (17.1)
- Cezaevlerine yerleştirmede, suçun devamlı takibi, güvenlik ve emniyet gerekleri ve tüm mahpuslara uygun rejimlerin sağlanması ihtiyacı hesaba katılmalıdır. (17.2)
- İlk yerleştirme ve sonradan yapılacak bir cezaevinden diğerine nakil konusunda, mümkün olduğunca mahpusa danışılmalıdır. (17.3)
- Mahpuslara sağlanan barınma yerleri ve özellikle bütün yatakhane bölümleri, insan onuruna ve mümkün olduğunca özel yaşama saygı gösterecek biçimde olmalı, iklim koşulları ve özellikle zemin alanı, havanın metre küp miktarı, aydınlatma, ısıtma ve havalandırma dikkate alınarak, sağlık ve temizlik gereklerini karşılamalıdır. (18.1)
- Mahpusların yaşadığı, çalıştığı veya bir araya geldiği tüm binalarda:
 - a. Pencereler, mahpusların normal koşullarda gün ışığında okumalarını veya çalışmalarını mümkün kılmaya yeterli büyüklükte olmalı ve klima sistemiyle yeterli ölçüde bir havalandırmanın yapıldığı haller hariç, temiz havanın içeriye girmesini sağlamalıdır;
 - b. Yapay aydınlatma, onaylanan teknik standartlara uygun olmalıdır ve
 - c. Mahpusların personel ile gecikmeksizin irtibat kurmasını mümkün kılan bir alarm sistemi olmalıdır. (18.2)

²⁰ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Üye Devletlere Avrupa Cezaevi Kuralları Hakkında Rec (2006) 2 Sayılı Tavsiye Kararı'nın (Avrupa Cezaevi Kuralları), https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1982019151_705_tavsiye_kararlari.pdf, İET:21/02/2022.

²¹ Türk Dil Kurumuna göre “mahpus” kavramı, kapatılmış, hapsedilmiş kimse anlamına gelmektedir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere bu kavram geniş bir kavram olduğundan hem hükümlü hem de tutukluyu kapsamaktadır. (<https://sozluk.gov.tr/>, İET:06/04/2022) Bazı atıf yapılan uluslararası belgelerin çevirilerinde bu kavram genel olarak kullanıldığından bu belge hükümlerinin ele alındığı kısımlarda “mahpus” kavramı kullanılacaktır.

➤ Paragraf 1 ve 2'de değinilen konulardaki özel asgari gereklilikler, ulusal mevzuatta düzenlenmelidir. (18.3)

➤ Ulusal mevzuat, bu asgari gerekliliklerin cezaevlerinin kalabalık olması gerekçe gösterilerek ihlal edilmemesinin temini için mekanizmalar sağlamalıdır. (18.4)

➤ Başkalarıyla aynı koğuşu paylaşmasının tercih edilebilir olması dışında, mahpuslar normal olarak geceleri tek kişilik odalarda barındırılmalıdır. (18.5)

➤ Kalacak yer, sadece bu amaç için uygun olması durumunda paylaşılmalı ve mahpuslardan sadece birbirleriyle uyum içinde olanların aynı yeri paylaşmaları sağlanmalıdır. (18.6)

➤ Mümkün olabildiğince, başkalarıyla aynı koğuşu paylaşması istenen mahpuslara öncelikle bir seçim hakkı tanınmalıdır. (18.7)

➤ Mahpusların özel cezaevlerine veya bir cezaevinin özel bölümlerine yerleştirilmesine karar verilirken tutulma ihtiyaçları bakımından;

- a. Tutuklu mahpusların hükümlülerden ayrı olmasına,
 - b. Erkek mahpusların kadın mahpuslardan ayrı olmasına,
 - c. Genç yetişkin mahpusların büyüklerden ayrı olmasına
- dikkat edilmelidir. (18.8)

➤ Mahpusların, düzenlenen etkinliklere birlikte katılmalarına imkân sağlamak amacıyla, 8. paragrafta düzenlenen ayrı barındırma gerekliliklerine istisnalar konulabilir; ancak mahpuslar birlikte kalmaya muvafakat etmedikçe ve cezaevi yetkililerince hepsinin yüksek çıkarı için en iyisinin böyle olacağına karar verilmedikçe, bu gruplar geceleri daima birbirinden ayrılmalıdırlar. (18.9)

➤ Bütün mahpusların kaldıkları yerler, onların kaçma ve kendilerine veya başkalarına zarar verme tehlikesine karşı asgari sınırlayıcı güvenlik düzenlemelerine uygun koşullarda olmalıdır. (18.10)

Avrupa Cezaevi Kurallarının belirlediği temel prensip ve kurallardan da anlaşılacağı üzere hükümlü ve tutukluların bedensel ve zihinsel sağlıklarını sürdürmeleri veya bunlara yeniden kavuşmaları için gerekli önlemlerin alınması, suçluluk duygusundan arınması, kişisel ve toplumsal gelişiminin sağlanması, rehabilite edilmeleri ve nihayetinde topluma kazandırılmaları noktasında barındırıldıkları koğuş ve odaların fiziki koşulları ve bu yerlere yapılacak yerleştirmelerdeki bu ilkeler önem arz etmektedir. Hükümlü ve tutukluların insan onuruna uygun ve mümkün olabildiğince özel yaşama saygı gösterecek biçimde barındırılmalarını temin için bu belirtilen asgari standartların cezaevlerinin kalabalık olması

gerekçe gösterilerek ihlal edilmemesinin temini için mekanizmalar oluşturulması gerektiği özellikle vurgulanmıştır²².

Avrupa Cezaevi Kuralları'nda vurgulanan bir diğer önemli husus ise barınmaya ilişkin belli konularda hükümlü ve tutukluların tercihinin sorulmasıdır. Hükümlü ile cezaevi idaresinin iletişime geçebilmesi, infaz sürecinin iki taraflı ve uyumlu bir şekilde iki tarafın da beklentileri doğrultusunda yürütülmesi bakımından çok önemlidir. Bunun yapılabilmesi bakımından cezaevi idaresinin hükümlü ve tutuklunun bireysel durumu hakkında gerekli ve yeterli bilgiye ve gözleme sahip olması gerekir. Bu infaz sürecindeki iletişim ve onların fikrini alma özellikle kalmak istedikleri koğuş ve nakiller ile ilgili yaşanan sorunları ortadan kaldıracak bir yöntemdir. Nitekim Birleşmiş Milletler Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar (Nelson Mandela Kuralları)'nın 56. maddesinde de hükümlü ile cezaevi idaresi arasındaki iletişime vurgu yapılmış ve her mahpusun cezaevi müdürüne veya temsilciliğini yapmaya yetkili cezaevi personeline her gün istek veya şikâyette bulunma fırsatına sahip olması gerektiği belirtilmiştir²³.

Avrupa Cezaevi Kuralları'nda hükümlü ve tutukluların kalacakları yerlere ilişkin vurgulanan bir diğer önemli konu ise hükümlülerin barındırıldıkları koğuş ve odalarda hijyen ve temizlik konusudur. “*Hijyen*” başlığı altında aşağıdaki kurallar belirlenmiştir:

➤ Her cezaevinin bütün bölümleri gerekli şekilde bakılmalı ve her zaman temiz tutulmalıdır. (19.1)

➤ Mahpuslar cezaevine kabul edildiklerinde kalacakları odalar veya diğer yatma yerleri temiz olmalıdır. (19.2)

➤ Mahpuslar, hijyene ve mahremiyete saygı gösteren sıhhi imkânlarla her an ulaşabilmelidirler. (19.3)

➤ Genel hijyenin sağlanması için her mahpusun, iklime uygun sıcaklıkta ve mümkünse her gün, değilse haftada en az iki kez (veya gerekiyorsa daha sık olarak) banyo veya duş yapabilmesi için uygun tesisler sağlanmalıdır. (19.4)

➤ Mahpuslar kendilerini, giysilerini ve kaldıkları yerleri temiz ve düzenli tutmalıdırlar. (19.5)

➤ Mahpusların temizlik koşullarını yerine getirebilmeleri için cezaevi yetkilileri onlara tuvalet malzemeleri de dâhil olmak üzere genel temizlik alet ve malzemelerini sağlamalıdırlar. (19.6)

²² Aras/Güverçin, s.496.

²³ Birleşmiş Milletler Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar (Nelson Mandela Kuralları), <https://tihv.org.tr>, İET: 12/03/2022.

➤ Kadınların sıhhi ihtiyaçları için özel düzenleme yapılmalıdır. (19.7)

Görüldüğü üzere hükümlü ve tutuklunun insan onuruna uygun koşullarda barındırılması AİHS'nin 3. maddesi kapsamında güvence altında olduğundan hükümlü ve tutuklunun tutuldukları koşulların fiziki koşullarının ve imkânlarının insan onuruna yaraşır seviyede olması gerekir. Koşulların aşırı kalabalık olması, tüm hükümlü ve tutuklular için açık hava egzersizlerinin olmaması, dış dünya ile temasın olmaması, yetersiz hijyen koşulları, tuvaletlerin yetersizliği, yeme içme, ısınma, aydınlanma, yıkanma, uyuma, temizlenme gibi temel insani ihtiyaçlar konusundaki sorunlar gerekli tedbirleri almayan taraf devletlerin sorumluluğunu gerektirebilir ve Sözleşme'nin 3. maddesi doğrultusunda tek başlarına veya topluca küçük düşürücü muamele olarak addedilebilir²⁴.

Öte yandan Birleşmiş Milletler Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar'ında (Nelson Mandela Kuralları) barınmaya ilişkin önemli kurallar benimsenmiştir. Nelson Mandela Kuralları olarak da bilinen Kurallar'ın 12. maddesine göre koğuş sisteminin uygulandığı yerlerde, aynı koğuşa bu şartlar altında birbirleri ile uyuşabilecek kişilerin dikkatle seçilerek yerleştirilmesi gerekmektedir.

Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin (CPT) hazırladığı raporlarda tutuklu ve hükümlülerin barınma alanlarına ve cezaevlerinin fiziki koşullarına ilişkin olarak önemli tespit ve standartlar belirlemiştir. CPT'nin CPT/Inf/E (2002) 1- Rev. 2010 sayılı Kararında atıf yaptığı CPT/Inf (92) 3 sayılı Genel Raporu'na göre (Md. 44 ve devamı) ²⁵ CPT, bir tesisteki genel havayı dikkatle gözlemler. Uygun tuvalet imkanına rahat erişim ve iyi hijyen standartlarına uyum, insancıl bir ortamın temel unsurlarıdır. Ayrıca mahkûmlar uygun duş veya banyo imkanlarına sahip olmalıdır. Hücrelerde akan su olması da tercih edilmektedir. CPT, bir kurumda aşırı kalabalık, zayıf bir faaliyet programı ve yetersiz tuvalet/yıkanma imkânını bir arada gördüğünde özellikle endişelenmektedir. Bu tür şartların bir araya gelmesi mahkûmlara çok zarar verebilir.

Atıf yapılan Genel Rapor'a (CPT/Inf (92) 3) göre (Md. 43) bir mahkûmun kalacağı yer için makul büyüklüğün ne olduğu zor bir sorudur. Böyle bir değerlendirme yaparken göz önünde bulundurulması gereken birçok faktör vardır. Ancak CPT heyetleri bu konuda genel

²⁴ **Ülkü, Muhammet Murat:** AİHS'nin 3. Maddesi Kapsamında Devletin Hürriyetini Kısıtladığı Kişilerin Gözaltı-Tutma Koşullarına Yönelik Pozitif Yükümlülükleri, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.13, Nisan 2013, s. 268; **Aras/Güverçin,** s.496-497.

²⁵ **Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT),** CPT Standartları, s.15 vd., chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.refworld.org%2Fcgi-bin%2Ftext%2Fvtx%2Fwmain%2Fopendocpdf.pdf%3Frelidoc%3Dy%26docid%3D4d78827e2, İET: 07/04/2022.

kuralları belirleme ihtiyacı hissetmişlerdir. Birkaç saatten daha uzun süreli kalışlar için tek kişilik hücrelerinin değerlendirilmesinde **7 metrekare** civarında, duvarlar arasında **2 metre** veya daha çok, tavan ve taban arasında 2,5 metre mesafe olan yerleri arzu edilen standart düzeyde yerler olarak belirlemiştir.

C. İÇ MEVZUATTA BELİRLENEN STANDARTLAR

Anayasa'nın 17. maddesindeki temel güvenceler çerçevesinde 5275 sayılı Kanun'un "*İnfazda temel ilke*" kenar başlıklı 2. maddesinin ikinci fıkrasında ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazında zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı ve onur kırıcı davranışlarda bulunulamayacağı özellikle vurgulanmıştır. 5275 sayılı Kanun'un "*Hapis cezalarının infazında gözetilecek ilkeler*" kenar başlıklı 6. maddesi uyarınca da hürriyeti bağlayıcı cezanın zorunlu kıldığı hürriyetten yoksunluk, insan onuruna saygının korunmasını sağlayan maddî ve manevî koşullar altında çektirilmesi gerekmektedir²⁶. Bu düzenlemeler uyarınca infazın insanileştirilmesi²⁷ ve insan onurunun korunması temel ilke ve standarttır. Bu aynı zamanda insanca infaz ilkesi olarak ifade edilmektedir²⁸.

Hükümlünün barınma esaslarının doğrudan düzenlendiği bir diğer düzenleme ise 5275 sayılı Kanun'un "*Hükümlünün barındırılması ve yatırılması*" kenar başlıklı 63. maddesidir. Buna göre tehlikeli hâli bulunan hükümlü ancak bir veya üç kişilik odalarda, diğer hükümlüler ise kurumun fizikî yapısı, kapasite durumu ve güvenlik gerekleri göz önüne alınarak cezaevi yönetimi tarafından belirlenecek sayıda mahkûmun kalabileceği odalarda barındırılırlar. Ayrıca oda ve kısımlarda iklim koşulları göz önüne alınarak yeterli yer, ışık, ısınma, havalandırma ve hijyenin sağlanması ve her hükümlüye yöresel iklime uygun nitelikte tek tip yatak ve yeterli sayıda yatak takımı verilmesi gerekmektedir. Maddedeki düzenleme uyarınca hükümlülerin gruplandırılma ve sınıflandırılmasının bir gereği olarak kadınların erkeklerle, hükümlülerin tutuklularla, çocukların yetişkinlerle, örgüt veya çıkar amaçlı örgüt suçluları ile terör suçlularıyla Kanun'da sayılan hâller dışında bir araya gelmelerine, bağlantı kurmalarına ve birlikte barınmalarına izin verilmez²⁹.

Diğer taraftan 5275 sayılı Kanun'un "*Tutukluların barındırılması*" kenar başlıklı 113. maddesi tutukluların barındırılmasına ilişkin özel düzenleme içermektedir. Buna göre tutuklular, maddî olanaklar elverdiğince suç türlerine ve taşıdıkları güvenlik riskine göre ayrı

²⁶ Arslan, s.168-169.

²⁷ Karakaş Doğan, s.6-8; Demirbaş, (İlkeler), s.101.

²⁸ Özbek, s.71.

²⁹ Özkavalcı, Nimet: İnfaz Hâkimliği, Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2021, s.459.

odalarda barındırılırlar. Aralarında husumet bulunanlar ile iştirak hâlinde suç işlemiş olanlar aynı odalarda barındırılmazlar ve birbirleri ile temas etmelerini engelleyecek tedbirler alınır.

Hükümlü ve tutukluların cezaevinde barındırılmalarına ilişkin uluslararası ve ulusal mevzuat hükümleri bu şekilde olmasına karşın barınmadan kaynaklı sorunlar ve hak ihlallerinin yaşandığı da bilinen bir gerçektir. Aşağıdaki kısımlarda bu hususlar ele alınmıştır.

D. HÜKÜMLÜ VE TUTUKLULARIN KAPASİTENİN ÜSTÜNDE KALABALIK VE TEMEL STANDARTLARA UYMAYAN KOŞULLARDA BARINDIRILMALARI

Cezaevlerindeki hükümlü ve tutuklu sayısı arttıkça cezaevlerinde kapasitenin üzerinde bir yoğunluk ve istihdam oluşmaya başlamaktadır. Özellikle hapis cezasına alternatif yaptırımların etkin uygulanmamasına ve suçu önleyici idari tedbirlerin yetersizliği nedeniyle artan suç oranına bağlı olarak cezaevlerinde yoğunluk yıldan yıla artış göstermektedir. Ceza infaz kurumlarının çoğu bu artışla baş edecek gerekli fiziksel alt yapıya ve insan kaynağına sahip değildir. Bu yetersizliğin sonucu olarak cezaevlerinde bir kalabalık salgını başlamıştır³⁰. Bu noktada Devletler cezaevlerindeki hükümlü ve tutuklulara bakma ve onları barındırma görevini yerine getirememektedir. Ayrıca cezaevi yönetimleri kapasiteni aşıldığı durumlarda temel insan haklarını korumakta ve cezaevi olarak ana amaçları olan bu kişilerin topluma yeniden kazandırılması ve iyileştirilmesine yönelik çalışmalarda da yetersiz kalmaktadırlar³¹. Bu yetersizliğin doğal sonucu olarak hükümlü ve tutuklular onuruna aykırı koşullarda barınmak zorunda kalmaktadırlar. Cezaevlerinde kapasite sorununun çözümü ve bu konuda insan onuruna uygun koşulların oluşturulması bakımından Devletin pozitif ve negatif yükümlülükleri vardır. Burada hukuk devletinin bir gereği olarak evrensel belgelerde belirtilen standartlara ve insan onuruna uygun fiziki koşullara sahip olan ve bilinçli bir personel rejimi ile yönetilen cezaevlerine ihtiyaç vardır.

1. Türkiye’de Cezaevlerinin Kapasitesi ve Kapasiteye İlişkin Uluslararası Standartlar

Hükümlü ve tutukluların cezaevlerinde kalacakları koşulların belirlenmesi bakımından öncelikle gruplandırılmaları ve daha sonra her birine uygun bir barınma alanının belirlenmesi gerekmektedir. 5275 sayılı Kanun’un 23 ve 24. maddelerinde belirtilen esaslar çerçevesinde hükümlü ve tutuklular sınıflandırıldıktan sonra Kanun’un 63. maddesine göre koşullara yerleştirilmesi ve her bir hükümlüye uygun dinlenme, yaşam ve sosyal aktivite alanı

³⁰ Akın, Mehmet Murat: "Türkiye ve İngiltere Cezaevi Eğitim Sistemlerinin Yeniden Suç İşlemeye Etkisi Yönünden Karşılaştırılması" Turkish Studies-Education, C.16, S.3, Y.2021, (Karşılaştırma), 1333-1349.

³¹ Coyle, Andrew: Cezaevi Yönetimini İnsan Haklarını Göz Önüne Alan Bir Yaklaşım, Uluslararası Araştırmaları Merkezi, Londra, 2002, s.151, (<https://prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/turkish3.pdf>, İET: 12/03/2022.

verilmesi gerekir. Ancak günümüzde cezaevlerince yoğunluk gerekçe gösterilerek hükümlü ve tutuklular Kanun ve Yönetmelik'te belirlenen standartların çok üstünde kalabalık bir şekilde istihdam edildikleri görülmektedir³².

TÜİK verilerine göre 2020 yılı itibariyle Türkiye'de 370 ceza infaz kurumunun olduğu ve 266.831 hükümlü ve tutuklunun bulunduğu istatistiklerde belirtilmiştir. Buna karşılık 2019 yılında cezaevlerindeki yatak sayısı 245.200 olarak tespit edilmiştir³³. Diğer bir ifade ile yaklaşık 21.631 hükümlünün yatacak bir yatağı bulunmamaktadır. Adalet Bakanlığı'nın açıkladığı son verilere göre ise 28.02.2022 tarihi itibariyle ceza infaz kurumlarında kalan tutuklu ve hükümlü sayısı ise 309.558 olarak tespit edilmiştir.³⁴

Genel olarak Türkiye'de cezaevleri kapasitenin üzerinde bir doluluğu sahiptir. Bu kapsamda Avrupa Konseyi üyesi 47 ülkenin cezaevlerindeki nüfus oranlarını gösteren 2019 Raporunda Türkiye, 100 bin kişiden ortalama 329 tutuklu oranıyla, üye ülkeler arasında Rusya'dan sonra en fazla tutuklama oranına sahip ikinci ülke konumundadır. Aynı Rapora göre Türkiye, hapisane yoğunluğunda yüzde 122,5 ile cezaevlerindeki doluluk oranı bakımından lider konumundadır³⁵.

Görüldüğü üzere, özellikle tutuklu sayısının çok yüksek olması nedeniyle, Türkiye'deki cezaevleri kapasitelerinin çok üzerinde hükümlü ve tutukluyu barındırmaktadır. Bu kapasite üstü barındırmadan kaynaklı olarak Avrupa Cezaevi Kuralları ile 5275 sayılı Kanun'da belirtilen standartlara aykırı olarak hükümlü ve tutukluların insan onuruna uygun olmayacak şekilde kalabalık, fiziki ve hijyen koşulları yetersiz kurumlarda barındırıldıkları görülmektedir. Diğer bir ifade ile hükümlüler çağdaş infaz rejimine uygun olmayan, fiziki olarak ekonomik ömrünü dolduran, barındırmaya müsait olmayan ve yeterli eğitim ve iyileştirme çalışmalarına elverişli durumda bulunmayan kalabalık kurumlarda kalmaktadırlar. Bu nedenle, ceza infaz kurumlarında meydana gelen kalabalıklaşma sorununun çözümü için çağdaş infaz rejimine ve Avrupa Cezaevi Kuralları'na uygun yeni ve modern nitelikte kurumların inşa edilmesi zorunludur³⁶.

Cezaevlerini fiziki koşullarının iyileştirilmesi ve uluslararası standartların yakalanabilmesi bakımından öncelikle yeni yapılacak cezaevlerinin, cezaların infazındaki

³² **Erdoğan, Oktay:** İnfaz Hukuku, Adalet Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2022, s.1005.

³³ **Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri,** 2020: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ceza-Infaz-Kurumu-Istatistikleri-2020-37202>, İET: 10/03/2022.

³⁴ **Ceza İnfaz Kurumunda Bulunan Tutuklu/Hükümlü Mevcutları,** <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-istatistikleri12012021090932>, İET: 10/03/2022

³⁵ **Avrupa Konseyi Raporu:** Türkiye cezaevlerinde doluluk oranında rekor üzerine rekor kırdı, <https://www.gazeteruzgarli.com/avrupa-konseyi-raporu-turkiye-cezaevlerinde-doluluk-oraninda-rekor-uzerine-rekor-kirdi/> İET:15/02/2021.

³⁶ **Aras/Güverçin,** s.499.

temel amaç ve ilkeleri esas alan insan odaklı mimari ölçütlere göre inşa edilmelidir³⁷. Bu mimari yapıların; tecridi önleyici, engellilere uygun ve ortak yaşam alanlarını gözetici olması, onların sosyalleşmesini ve cezaevi sonrası topluma adaptasyonlarını sağlayıcı nitelikte olması gerekir. Bu esaslar çerçevesinde, dinlenme, ortak yaşam alanları, sosyal ve kültürel aktivite yerleri oluşturulmalıdır. Aynı şekilde koğuş dışında ortak alanlarda geçirilen süreler artırılmalı ve mahpusların daha kalabalık gruplar halinde birbirleriyle etkileşim kurlmalarına izin verilmelidir³⁸.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere, Cezaevinin Aşırı Kalabalıklaşması ve Cezaevi Mevcudu Enflasyonu Hakkındaki R (99) 22 Sayılı Tavsiye Kararının “*Cezaevlerindeki yer sıkıntısıyla başa çıkma*” başlıklı bölümün 7. maddesinde “*Aşırı kalabalıklaşma koşullarının olduğu yerlerde; insan onuruna saygı, cezaevi idaresinin insani ve olumlu iyileştirme uygulama kararı, cezaevi personelinin rolünün ve etkili modern yönetim yaklaşımlarının tamamen tanınmasına özel önem verilmelidir. Avrupa Cezaevi Kuralları ile uyumlu olarak mahkûmlara sağlanacak kullanılabilir boş alanın miktarına, sağlık bilgisi ve hijyen kurallarına, yeterli ve uygun şekilde hazırlanan ve sunulan yiyeceğe ilişkin düzenlemelere, mahkûmların sağlık bakımlarına ve açık havada faaliyet fırsatları tanınmasına özel önem verilmelidir.*” hükmüne yer verilmiştir.

2. AİHM'nin Bakış Açısı

AİHM kapasitenin üzerinde kalabalık ve fiziki koşulları yetersiz koşullarda tutulmadan kaynaklı yapılan bireysel başvurularda konuyu Sözleşme'nin 3. maddesi bağlamında değerlendirmektedir. Bu bağlamda AİHM, 15.07.2002 tarihli Kalashnikov/Rusya, 14.09.2010 tarihli Florea/Romanya, 10.01.2012 Ananyev ve diğerleri/Rusya, 18.03.2014 tarihli Vasilescu/Belçika ve 10.03.2015 tarihli Varga ve diğerleri/Macaristan kararlarında, cezaevlerindeki koşulların kalabalık olması ile ilgili olarak yapılan başvurularda başvuru sahiplerinin insanlık dışı ve onur kırıcı muameleye maruz bırakıldığına ve Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında insanlık dışı veya onur kırıcı muameleye maruz kaldıklarına hükmetmiştir³⁹.

Mahkeme'nin önemli kararlarından olan **Kalashnikov/Rusya Kararına**⁴⁰ bakıldığında başvuru sahibi, zimmet suçlamasıyla yaklaşık beş yıl boyunca tutuklu yargılanmış ve 2000 yılında beraat ettirilmiştir. Başvuru sahibi, tutulduğu yerdeki koşullardan şikâyetçi olarak özellikle,

³⁷ **Mandıracı, Berkay:** Türkiye'de Ceza İnfaz Politikaları ve Kurumlarına İlişkin Yapısal Sorunlar Ve Çözüm Önerileri, TESEV Yayınları, İstanbul Şubat 2015, s. 18; **Demirbaş,** s.465-466.

³⁸ Mandıracı, s.17; Aras/Güverçin, s.499.

³⁹ **Aras/Güverçin,** s.500.

⁴⁰ AİHM Kalashnikov/Rusya Kararı, Başvuru No: 47095/99, K.T: 15.07.2002.

hücresinin aşırı kalabalık olduğunu, 17 metrekarelik bir alanda 24 hükümlü/tutuklu kaldığını, arkadaşlarının ağır sigara tiryakisi olduğunu ve dolayısıyla pasif içici konumunda olduğunu, hücredeki ışığın ve televizyonun asla kapatılmaması nedeniyle uyumasının imkânsız hale geldiğini, hücrede çok sayıda hamamböceğinin ve karıncanın bulunduğunu, çeşitli cilt ve mantar hastalıklarına yakalandığını ve neticesinde ayak tırnaklarını ve el tırnaklarından bazılarını kaybettiğini ileri sürmüştür.

Mahkeme, başvurucuyu aşağılama hususunda kasıtlı yapılan bir durumun olmadığını kabul etmekle birlikte, tutukluluk koşullarının aşağılayıcı muamele teşkil ederek, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında insanlık dışı veya onur kırıcı muamele yasağını ihlal edildiğini değerlendirmiştir. Özellikle ortamın aşırı kalabalık ve sağlıksız olması nedeniyle başvurucunun sağlığını ve refahını olumsuz etkilemesi ve bunların yanı sıra, başvurucunun bu koşullarda tutulduğu sürenin uzunluğu dikkate alındığında, mahkemenin bulgusu desteklenmiştir. Mahkeme, hücrenin aşırı kalabalık olması hususunda, Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin (CPT) hükümlü/tutuklu başına belirlediği yaklaşık **7 metrekare** standardının ortalama ve makbul bir standart olduğunu vurgulamıştır.

Mahkeme **Ananyev ve Diğerleri/Rusya**⁴¹ kararında da tutukluların kalabalık koşullarda tutulmalarından kaynaklı olarak önemli tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Dava, başvurucuların, aleyhlerinde yürütülen ceza yargılaması sürecinde insanlık dışı ve aşağılayıcı koşullarda tutulduklarına ilişkin şikâyetlerini konu almaktadır. Başvurucular özellikle, aşırı kalabalık hücrelerde tutulduklarından ve tutukluluk koşullarının iyileştirilmesi için veya tazminat elde edebilmeleri için etkili bir başvuru yolunun bulunmadığından şikâyetçi olmuşlardır.

Mahkeme, başvurucuların, insanlık dışı ve onur kırıcı muameleye maruz bırakıldığına ve Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında insanlık dışı veya onur kırıcı muamele yasağının ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme bilhassa, başvurucuların hücrelerinde yalnızca 1.25 metrekarelik ve 2 metrekarelik yaşam alanının bulunduğunu ve hükümlü sayısının mevcut yer sayısını fazlasıyla aştığını gözlemlemiştir. İlaveten, başvurucular, 1 saatlik açık hava egzersizi dışında tüm gün boyunca hücrelerinde tutulmuşlardır. Başvurucular yemek ve tuvalet ihtiyaçlarını da sıkışık koşullarda gidermiş olup, özellikle ikinci başvuru bu koşullarda üç yıldan fazla yaşamıştır. Mahkeme ayrıca, şimdiki şartlara göre Rus hukuk sisteminin, insanlık dışı ve onur kırıcı tutukluluk koşullarına son vermek veya ilgili şikâyet bağlamında yeterli tazminat sağlamak amacıyla başvurulabilecek bir başvuru yolunu sağlamadığına kanaat

⁴¹ AİHM Ananyev ve Diğerleri/Rusya Kararı, Başvuru No: 42525/07 ve 60800/08, K.T: 10/04/2012.

getirerek, Sözleşme'nin 13. maddesi kapsamında etkili başvuru hakkı ihlal edildiğine hükmetmiştir.

Mahkeme, AİHM kararlarının icrasını düzenleyen Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca, koğuş tuvaletlerinin aralarına perde veya paravan çekmek, koğuş pencerelerindeki gün ışığının girmesini engelleyen kalın kafesleri kaldırmak ve duş alma sıklığını artırmak gibi girişimlerde bulunarak kısa vadede ve az maliyetle maddi tutulma koşullarını iyileştirmek adına bazı tedbirlerin uygulanabileceğini kaydetmiştir. Bu bağlamda, derhal bir planlama yapılmalı ve daha fazla girişimde bulunulmalıdır. Mahkeme ayrıca, Rus yetkili makamlarının, özellikle mevcut yasal çerçeveyi, uygulamaları ve tutumları değiştirerek, cezaevlerinde aşırı kalabalık koşullarda tutulma sorununu çözmek için bütüncül bir yaklaşım arayışı içerisinde olmalarını desteklemiştir. Mahkeme ilaveten, cezaevlerinin aşırı kalabalık olmasını başlıca, haklı gerekçeler bulunmaksızın yargılama öncesi tutukluluğa sevk etmeye ve bu tutukluluk süresinin aşırı uzun olmasına bağlamıştır⁴².

AİHM Canali/Fransa Kararında ise, sıkışık koşulların ve hijyen düzenlemelerine ilişkin kusurların ortaya çıkardığı genel etkinin, başvuruçunun çaresiz ve küçük düşürülmüş hissetmesine yol açtığını, kendisini alçaltmış olduğunu ve söz konusu tutukluluk koşullarının aşağılayıcı muamele teşkil ettiğini değerlendirerek Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında onur kırıcı muamele yasağının ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme'ye göre aşırı alan darlığı, tutma koşullarının Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından aşağılayıcı olup olmadığını ortaya koymak için ağırlıklı olarak dikkate alınması gereken husustur. Bununla birlikte Mahkeme bazı davalarda uyuma bölümlerindeki alan darlığını tutulanların gün boyunca hareket serbestliğinden yararlanmalarıyla giderildiği için Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlali olarak görmemiştir⁴³. Bu nedenle Mahkeme Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin (CPT) kişi başına düşen alan miktarının 7 metrekare olmasının arzulanır olduğuna dair tavsiyesini, asgari alanın mutlaka 7 metrekare olması gerektiği şeklinde yorumlamamıştır. Ancak Mahkeme⁴⁴ aşırı alan darlığının başvuruçunun tutulma koşullarını Sözleşme'nin 3. maddesine uygunluk analizinin odak noktası olarak kabul etmiştir⁴⁵.

⁴² Aras/Güverçin, s.501.

⁴³ AİHM Valasinas/Litvanya Kararı, Başvuru No: 44558/98, K.T:24/07/2001 ve Nurmagomedov/Rusya Kararı, Başvuru No:30138/02, K.T:07/06/2007.

⁴⁴ AİHM Labzov/Rusya Kararı, Başvuru No: 62208/00, K.T: 28.02.2002.

⁴⁵ **Doğru, Osman/Nalbant, Atilla:** İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, C.1, Avrupa Konseyi - T.C. Yargıtay Başkanlığı Yayını, Ankara 2012, s.162; **Aras/Güverçin,** s.502.

3. Anayasa Mahkemesi'nin Bakış Açısı

Anayasa Mahkemesi cezaevlerindeki koşulların kalabalık olması ve diğer fiziki koşulların yetersizliği nedeniyle yapılan bireysel başvurularda AİHM'nin gösterdiği ilkesel duruşu göstermediği ve idarenin gerekçeleri doğrultusunda karar verdiği görülmektedir. Bu konuda yapılan birçok bireysel başvuru dosyasında kalabalık koşullardan dolayı kötü muamele yasağına ve insan onuruna uygun koşullarda tutulma hakkına ilişkin bir ihlalin olmadığına karar vermiştir⁴⁶.

Anayasa Mahkemesi'nin evrensel standartlara aykırı duruşunu gösteren kararlardan biri olan ve mahkemenin birçok kararı bakımından pilot karar haline gelen **Mehmet Hanifi Baki Başvurusudur**⁴⁷. Mahkeme başvuruçunun tutulduğu koşušta toplam 16 adet ranza yatağı bulunmasına karşın 25 kişi ile birlikte kalmış olmasını, dolayısıyla başvuruçuyla birlikte 9 tutuklunun yerde yatmak zorunda kalmasını ve tutukluların kendi aralarında yer değışikliği yaparak ranzada ve yerde yatmış olmalarını, koşuşun aşırı kalabalık olmasından kaynaklanan yer darlığını, dolap, sıcak su ve banyo kullanımı gibi durumlarda ortaya çıkan sorunları görmezden gelerek hak ihlali bulunmadığına hükmetmiştir. Mahkeme burada da “*Başvuruçucu, odadaki kalabalık nedeniyle ranzadaki yatakta uyuyamadığını ve diğer mahpuslarla dönüşümlü olarak yerdeki yatakta uyumak zorunda kaldığını ileri sürmüştü; bu husus Ceza İnfaz Kurumu tarafından da doğrulanmıştır. Başvuruçucu, kendisine düzenli biçimde muhafaza edilen ayrı bir yatak ile temiz tutulmasının sağlanması için gerekli sıklıkta değıştirilen ayrı ve uygun bir yatak takımı sağlanmadığını ileri sürmemiştir. Başvuruçucu; ayrıca yatağını başka mahpuslarla paylaştığını, bir veya birkaç kişi ile birlikte uyumak mecburiyetinde kaldığını veya kişi sayısına göre yetersiz sayıda yatak verilmesinden dolayı belirli saat aralıklarıyla diğer mahpuslarla nöbetleşe uyumak zorunda bırakıldığını da iddia etmemiştir. Başvuruçucu, zaman zaman ranzadaki yatakta uyuyamaması ve/veya kalabalık nedeniyle meydana gelen karışıklık ve gürültü sonucu uyuma koşullarının kötüleştiğinden de bahsetmemiştir. Bu durumda zaman zaman kendisine ayrılmış yerdeki yatakta uyuyup ranzadaki yataklarda uyuyamamasının başvuruçunun üzerinde ağır bir bedensel ve ruhsal yük oluşturduğu söylenemeyecektir.*” gibi tamamen uluslararası standartları yok sayan ve kendi kanaatine göre belirlediği standartlara göre bir gerekçeye yer vermiştir. Koşulların nitelendirmesinden ziyade başvuruçuya kendi kanaatine göre belirlediği ölçütlere göre bedensel ve ruhsal yük oluşmamasını yeterli görmüştür. Diğer bir ifade ile insan onuruna uygun olmayan koşullar sabit olmakla birlikte başvuruçunun ruhsal ve bedensel olarak yıpranmadığından bahisle hak ihlali olmadığına

⁴⁶ Aras/Güverçin, s.502.

⁴⁷ AYM Mehmet Hanifi Baki Kararı, Başvuru No: 2017/36197, K.T: 27/6/2018.

hükmetmiştir. Hâlbuki mahkemenin hükümlünün bu insanlık dışı koşullarda sağlıklı kalmasından ziyade barınma koşullarının evrensel standartlara uygun olup olmadığını tespit ederek hak ihlali konusunda karar vermesi gerekirdi. Bu kapsamda CPT'nin belirlediği ve AİHM'ni bir çok kararında belirttiği standartlar çerçevesinde koğuşun kişi başı için belirlenen standart metrekarede olup olmadığı; ısı, ışık, havalandırma, banyo, tuvalet ve hijyen noktasında yeterli olup olmadığı değerlendirilmeye alınmamıştır.

Öte yandan Mahkeme adı geçen kararda “...ceza infaz kurumlarında kötü muamele kabul edilecek hususlar farklı şekillerde tezahür edebilir. Ceza infaz kurumu koşulları bu bağlamda olayın kendine özgü koşullarına göre söz konusu yasak kapsamında değerlendirilebilir. Bununla birlikte tutulmaya ilişkin koşulların söz konusu uygulamanın niteliğinden kaynaklanan ve özgürlükten mahrum kalmanın doğal sonucu olan kaçınılmaz elem seviyesinin ötesinde asgari bir ağırlık derecesine ulaşmış olması gerekmektedir. Somut olaydaki tutulma koşulları ayrı ayrı ve başvuru üzerindeki toplu etkileri hesaba katılarak değerlendirildiğinde söz konusu asgari eşik derecesinin aşılmadığı sonucuna varılmıştır...” şeklindeki gerekçesiyle de esasen hak ihlali bakımından kaçınılmaz elem seviyesinin ötesinde asgari bir ağırlık derecesinin aşılmasını da evrensel ilke ve esaslara göre değil ülkenin koşulları, OHAL süreci ve bu insanlık dışı koşullarda başvuruçunun ruhsal ve bedensel durumunda bozulma olmaması gerekçesiyle bu asgari sınırın aşılmadığına hükmetmiştir.

Mahkeme başvuruçunun ne şekilde ruhsal ve bedensel durumunda bozulma olmadığını somut ve denetlenebilir olarak ortaya koyamamıştır. Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamındaki başvuruda koşulların insan onuruna uygun olmadığı sabit olmasına karşın bunu özgürlükten mahrum kalmanın doğal sonucu olan kaçınılmaz elem seviyesi içerisinde değerlendirmiştir. Ancak infaz sürecindeki “kaçınılmaz elem seviyesinin” sınırı ilgilinin özgürlük hakkından mahrum kalmasından kaynaklanmalıdır. Özgürlüğünden mahrum kalan kişinin kötü muamele veya insanlık onuruna yakışmayan koşullarda barındırılması bu sınırın dışında ve doğrudan ihlal doğuran hallerdir. Kişinin özgürlüğünü kaybetmiş olması diğer haklarını kaybettiği anlamına gelmeyeceği gibi kötü muamele veya insanlık onuruna yakışmayan koşullarda barındırılmasını da haklı hale getiremez. Mahkemenin bu evrensel ilke ve değerlere uygun olmayan kararını kabul etmeyen ve insan onuruna uygun olmayan koşullarda kapasitenin üstünde kalabalık koşullarda tutulmayı hak ihlali kabul eden üyesi bu karara muhalefet şerhi

koymuştur⁴⁸. Bu şerh esasen Mahkemenin evrensel ilke ve standartlara aykırı tutumunun en belirgin kanıtıdır⁴⁹.

Anayasa Mahkemesinin uluslararası infaz kuralları ve AİHM kararlarına atıf yapmasına karşın asgari eşiğin aşılmadığı düşüncesiyle hak ihlali oluşmadığına ilişkin kararı, atıfta bulunduğu uluslararası kurallara da AİHM kararlarına da aykırıdır. Zira AİHM, 3. maddenin uygulanabilmesi için gerekli olan ağırlık eşiğini daha düşük tuttuğundan dolayı, devletin pozitif yükümlülükleri bağlamında hükümlü ve tutukluların insan onuruna uygun bir şekilde tutulmalarını sağlayacak tedbirleri makul bir süre içinde alması gerekmesine rağmen, bunun gereğinin uzun tutukluluk süresi boyunca yerine getirilememesi nedeniyle, Anayasa'nın 17/3 ve AİHS'nin 3. maddesinde koruma altında olan insan onuru ihlal edilmiştir⁵⁰.

Anayasa Mahkemesi **Ramazan Özçalık Kararında**⁵¹ ise “*Koğuşlarda ranzada yatamayan hükümlü ve tutuklular yer yatağından (mekân yatak) faydalanmakta, sevk veya tahliye olan hükümlü ve tutuklulardan boşalan ranzalara yer yatağında yatan hükümlü ve tutukluların koğuş ve odaları değiştirilerek yatmaları sağlanmaktadır.*” hususunu tespit etmesine karşın cezaevlerindeki yoğunluğun sebebini OHAL süreciyle birlikte artan soruşturmalar ve tutuklamalara bağlı olduğunu, kişi başı 4,29 metrekarelik kullanım alanının bulunmasının normal bir durum olduğunu, başvurucunun, odadaki kalabalık nedeniyle yeterli sayıda ranza bulunmadığından tutuklandığı tarihten beri diğer tutulanlarla dönüşümlü olarak yerdeki yatakta uyumak zorunda kalmasına ilişkin olarak da idarece tahsis edilen yatağın yer veya ranza olup olmadığına bakılmaksızın tek başına, temiz bir yatakta uyuma imkânı bulunmasının yeterli olduğunu ve yerdeki yatakta uyuyup ranzadaki yataklarda uyuyamamasının başvurucunun üzerinde ağır bir bedensel ve ruhsal yük oluşturmadığını değerlendirerek hak ihlali olmadığına hükmetmiştir. Mahkemenin kanunda ve yönetmelikte yer almayan “*mekân yatak*” tahsis edilmesini diğer bir ifade ile hükümlünün yerde yatması uygulamasını idarenin sorumluluklarını yerine getirme noktasında yeterli görmesi Mahkemenin

⁴⁸ Anayasa Mahkemesi üyesi Engin Yıldırım'ın karşı oy gerekçesi; “...Aşırı kalabalık koğuşlarda tutulma 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında alınan tedbirlerin bir sonucu olarak ceza infaz kurumlarının kapasitesinin öngörülmeleyen bir şekilde aşıldığı yadsınamaz bir gerçektir. Aşın kalabalık koğuşlarda tutulma belli bir süre için anlaşılabilir bir gereklilikten kaynaklanmakla beraber somut başvuruda olduğu gibi bir yılı geçen uzunca bir süre tutuklu ve hükümlülerin böyle bir ortamda tutulmaları kabul edilemez. Başvurucunun da aralarında olduğu tutuklu ve hükümlülerin bir yıldan fazla bir süre dönüşümlü olarak tuvalet önünde yerde yatmak zorunda kalmaları insan haysiyetiyle bağdaşmamaktadır...”

⁴⁹ **Aras/Güverçin**, s.501.

⁵⁰ **Demirbaş, Timur**: “Tutuklu Olarak Bulunduğu Ceza İnfaz Kurumundaki Barınma Koşulları Nedeni İle Kötü Muamele Yasağının İhlal Edildiği İddiası İle İlgili Anayasa Mahkemesine Yapılan Bireysel Başvuru Üzerine Verilen İhlal Yoktur Kararının (27.6.2018) İncelenmesi”, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C.21, Özel S. Y. 2019, (AYM Kararı), s.2864.

⁵¹ AYM Ramazan Özçelik Kararı, Başvuru No: 2017/35818, K.T: 20.10.2020.

“insan onuruna uygun barınma” kavramına bakış açısında sıkıntılar olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca AİHM’nin Kalashnikov/Rusya Kararında⁵² da atıf yaptığı üzere Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi’nin (CPT) hükümlü/tutuklu başına belirlediği yaklaşık 7 metrekare standardının da ihlal edilmesini ve kişi başı 4,29 metrekarelik kullanım alanını normal kabul etmesi kararın uluslararası standart ve ilkelere aykırı olduğunu bir kez daha teyit etmektedir. Kaldı ki 5275 sayılı Kanun’un 63. maddesinin gerekçesinde “...Hükümlüler arasında ayırım yapılmasını ve yatak farkı tartışmasını önlemek üzere, her hükümlüye tek tip yatak verilecektir. Yatak farkı nedeniyle yapılacak tartışmalar cezaevi düzenini bozabilecek hâle gelebilir. Yatak verilirken cezaevinin bulunduğu yörenin iklim koşulları da göz önüne alınacaktır...” denilmek suretiyle esasen yatak tahsisi konusunda eşitlikçi bir uygulamanın amaçlandığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi’nin başvurucuya tahsis edilmiş bir yatak olmaması ve dönüşümlü olarak mekan yatağın kullanılması madde gerekçesinde belirtildiği şekliyle herkese insan onuruna uygun ve eşit nitelikte yatak verilmesi koşuluna da aykırıdır.

Konunun anlaşılması bakımından verilen karar örneklerinden de anlaşılacağı üzere esasen Anayasa Mahkemesi uluslararası standartları esas almak yerine Türkiye’nin OHAL koşullarını standart olarak belirleyip insan onuruna uygun koşullarda tutulma hakkını da etkisizleştiren kararlar vermiştir. Mahkeme hükümlü ve tutukluların haklarını korumak ve Devleti yükümlülüklerini yerine getirmeye davet etmek yerine idareyi koruyucu bir tutum sergilemiştir. Halbuki Devletin pozitif yükümlülükleri bağlamında hükümlü ve tutukluların insan haysiyetine uygun bir şekilde tutulmalarını sağlayacak tedbirleri makul bir süre içinde alması gerekir. Ülkenin koşulları veya OHAL süreci evrensel standartlara aykırı ve insan onuru ile bağdaşmayan koşullarda mahpusların tutulmasının meşru gerekçesi olarak kabulü mümkün değildir⁵³.

E. HÜKÜMLÜ VE TUTUKLULARIN TEK KİŞİLİK HÜCRELERDE TUTULMASI

1. Tek Kişilik Hücre Uygulaması

Bütün hükümlülerin aynı şekilde barındırılmaları gerek kanundan ve gerekse hükümlünün durumundan kaynaklanan nedenlerle mümkün değildir. Bu nedenle istisnai de olsa bazı koşullar altında hükümlünün tek kişilik odalarda barındırılması mümkündür. Özgürlüğünden yoksun bırakma tedbirleri genellikle elem ve ıstırap unsurunu içermekle birlikte tutuklu ve hükümlüleri yüksek güvenli bir cezaevinde tutma, kendiliğinden Sözleşme’nin 3. maddesi bakımından bir sorun doğurmaz⁵⁴. Güvenliği sağlama, tutulan kişiyi

⁵² AİHM Kalashnikov/Rusya Kararı Başvuru No: 47095/99, K.T: 15.07.2002.

⁵³ Aras/Güverçin, s.501.

⁵⁴ AİHM Van der Ven/Hollanda Kararı, Başvuru No: 50901/99, K.T:04.02.2003.

diğer tutulanlardan koruma, devam eden yargılamada sanıkların hileli işbirliği yapmalarını veya tutulan kişinin dışarıdakilerle suç için işbirliği yapmalarını önleme gibi amaçlarla, tek başına tutma tedbirini uygulamak mümkündür. Ancak devlet bireyin insan onuruyla bağdaşan ve hapis hayatının pratik gerekleri doğrultusunda esenliğinin yeterince korunduğu koşullarda tutulmasını sağlamak durumundadır⁵⁵.

Tek kişilik hücre uygulaması esasen istisnai olup zorunlu hallerde başvurulabilen bir barındırma yöntemidir. Dolayısıyla tek kişi olarak barındırma zorunluluğunu ortaya çıkaran güvenlik, düzen, can güvenliği veya yasal zorunluluk gerekçelerinin somut ve denetlenebilir olarak ortaya konulması gerekmektedir. Zira hükümlünün kapasitenin üzerinde koşullarda barındırılmaları insan onuruna aykırı olduğu gibi hükümlünün disiplin cezası bulunmamasına, kendi isteği olmamasına karşın cezaevi idaresi tarafından tek kişilik hücrelerde barındırılması tecrit ve izolasyon sonucunu doğurduğundan aynı şekilde insan onuruna aykırı bir barınmayı ortaya çıkarmaktadır⁵⁶.

Uygulamada sorun yaşanan ve ciddi hak ihlallerinin yaşandığı durumlardan biri de hükümlülerin Kanun'daki koşullar bulunmamasına ve hükümlü hakkında bir disiplin cezası olmamasına karşın tek kişilik hücrelerde barındırılmalarıdır⁵⁷. Bu konuda resmi bir veri bulunmamakla birlikte bu konuda yapılan bireysel araştırmalarda yaklaşık 3.000 kişinin tek kişilik hücrelerde kaldığı tahmin edilmektedir⁵⁸. Gerek tek kişilik hücrelerin oluşturduğu tecrit ve gerekse bu hücrelerdeki fiziki koşulların yetersizliği hükümlü ve tutuklunun cezaevinde sivil ölüme terki sonucunu doğurmaktadır. İnsani olmayan tek kişilik hücreler birer beton tabuta dönüşmektedir. Nitekim 27 Nisan 2019 tarihinde, Çorum Cezaevi'nde kaldığı tek kişilik hücrede yaşamını yitirdiği açıklanan FETÖ soruşturmalarından tutuklu olan ve 14 ay tek kişilik hücrede tutulan öğretmen Muzaffer Özcengiz'in ölümünden 5 gün önce 22 Nisan 2019 tarihinde Çorum İnfaz Hakimliği'ne yazdığı mektupta yer alan "*...Yaşam şartlarım her geçen gün iyice kötüleşmekte ve ben kötüye doğru gitmekteyim. Yaşam hakkımın elimden alınmamasını, iyileştirilmesi için çoklu koşula alınmamı insaniyet namına talep ediyorum...*" şeklindeki sözleri tek kişilik hücre uygulamasının tutuklu ve hükümlünün zihinsel, bedensel ve sosyal sağlığı üzerinde oluşturduğu yıkımı çok net ortaya koymaktadır⁵⁹.

⁵⁵ AİHM Kudla/Polanya Kararı, Başvuru No: 30210/96 K.T: 26.10.2000; Doğru/Nalbant, s. 166.

⁵⁶ Demirbaş, s.573-574.

⁵⁷ Aras/Güverçin, s.505.

⁵⁸ "Türkiye'de tek kişilik hücrelerde kaç mahkûm var?", 10.05.2019, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-tek-ki%C5%9Filik-h%C3%BCrelerde-ka%C3%A7-mahk%C3%BBm-var/a-48624244, İET:04/04/2022>.

⁵⁹ "Türkiye'de tek kişilik hücrelerde kaç mahkûm var?", 10.05.2019, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-tek-ki%C5%9Filik-h%C3%BCrelerde-ka%C3%A7-mahk%C3%BBm-var/a-48624244, İET:04/04/2022>.

Uygulamada her ne kadar tek kişilik hücreler ceza infaz kurumları tarafından “oda” olarak tanımlansa da, bu odalar “hücre” cezalarının infaz edildikleri yerlerle birebir aynı standartlara sahiptirler. Esasen F tipi cezaevlerinde oda tabir edilen hücreler nispeten biraz geniş olsa da T Tipi cezaevlerindeki oda tabir edilen hücreler tamamen disiplin cezasının infaz edildiği çok küçük yerlerdir⁶⁰. Zaten tek kişilik odalar ile disiplin cezası olarak verilen hücre cezasının infaz edildiği hücreler arasında bir fark bulunmadığı cezaevi inceleme raporlarından da anlaşılmaktadır. Bu nedenle hükümlünün isteği dışında ve koşulları bulunmamasına karşın tek kişilik odalarda barındırılmaları hükümlü veya tutuklu bakımından bir süresiz hücre disiplin cezası haline gelmektedir. Bu uygulamalardan da anlaşılacağı üzere oda sistemi diye adlandırılan sistemin aslında hücre cezalandırmasına tekabül ettiği görülmektedir⁶¹.

Hükümlülerin cezaevinde tek kişilik odalarda barındırılmalarına ilişkin bazı düzenlemeler bulunmaktadır. 5275 sayılı Kanun’un “Hükümlünün barındırılması ve yatırılması” kenar başlıklı 63. maddesinde hükümlülerin barınmalarına ilişkin esaslar düzenlenmiştir. Buna göre tehlikeli hâli bulunan hükümlü ancak bir veya üç kişilik odalarda, diğer hükümlüler ise kurumun fizikî yapısı, kapasite durumu ve güvenlik gerekleri göz önüne alınarak cezaevi yönetimi tarafından belirlenecek sayıda mahkûmun kalabileceği odalarda barındırılırlar. 5275 sayılı Kanun’un “Yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz kurumları” kenar başlıklı 9. maddesinde ise yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz kurumlarının, iç ve dış güvenlik görevlilerine sahip, firara karşı teknik, mekânîk, elektronik ve fizikî engellerle donatılmış, oda ve koridor kapıları sürekli kapalı tutulan, ancak mevzuatın belirttiği hâllerde aynı oda dışındaki hükümlüler arasında ve dış çevre ile temasların geçerli olduğu sıkı güvenlik rejimine tâbi hükümlülerin bir veya üç kişilik odalarda barındırıldıkları tesisler olduğu belirtilmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında ise cezası yüksek güvenlikli kurumlarda infaz edilecek suç türlerine yer verilmiştir. Buna göre;

- Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm olanlar,
- Süresine bakılmaksızın, suç işlemek amacıyla örgüt kurmak, yönetmek veya bu örgütün faaliyeti çerçevesinde, Türk Ceza Kanunu’nda yer alan;
 - İnsanlığa karşı suçlardan (madde 77, 78),
 - Kasten öldürme suçlarından (madde 81, 82),
 - Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçundan (madde 188),

⁶⁰ **Balı Mehmet:** Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Türkiye’de Ceza İnfaz Kurumları ve Tipleri (1923-2018), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2021, s.73 vd.

⁶¹ **Cinmen Ergin:** Tecrit Politikası, F Tipi Ceza ve Tutukevleri, Birikim Dergisi Y. 200, S.136, s.63-65; **Aras/Güverçin,** s.505.

- Devletin güvenliğine karşı suçlardan (madde 302, 303, 304, 307, 308),
- Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlardan (madde 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315),

mahkûm olanlar cezalarını yüksek güvenlikli kurumlarda infaz edeceklerdir.

5275 sayılı Kanun'un 9. maddesinin üçüncü fıkrasındaki düzenlemeye göre eylem ve tutumları nedeniyle tehlikeli hâlde bulunan ve özel gözetim ve denetim altında bulundurulmaları gerekli olduğu saptananlar ile buldukları kurumlarda düzen ve disiplini bozanlar veya iyileştirme tedbir, araç ve usullerine ısrarla karşı koyanlar da yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz kurumlarına gönderilirler⁶².

Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik'in (İnfaz Yönetmeliği) "*Hapis cezalarının infaz edileceği kurumlar*" kenar başlıklı 5. maddesinin dördüncü fıkrasındaki düzenlemeye göre ise eylem ve tutumları nedeniyle tehlikeli hâlde bulunan ve özel gözetim ve denetim altında bulundurulmaları gerekli olduğu saptananlar ile buldukları kurumlarda düzen ve disiplini bozanlar veya iyileştirme tedbir, araç ve usullerine ısrarla karşı koyanlar, idare ve gözlem kurulunun kararı ve Bakanlık onayı ile yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz kurumlarına gönderilirler.

5275 sayılı Kanun'un 63. maddesinin gerekçesinde tehlikeli olan hükümlüler, "*...bir veya üç kişilik odalarda, diğer hükümlüler ise kurumun fizik yapısı, kapasite durumu ve güvenlik gerekleri göz önüne alınarak cezaevi yönetimi tarafından belirlenecek sayıda mahkumun kalabileceği odalarda barındırılacaklardır. Bu hükümlüler, cezaevinde kendilerinin veya başkalarının yaşam ve beden bütünlüklerini tehlikeye koyan davranışlarda bulunanlar, diğer hükümlüleri verilen besinleri reddetmeye çağırarak, intihar teşvikçiliği yapanlar, firar veya firara teşebbüs edenlerdir...*" olarak tanımlanmıştır

5275 sayılı Kanun'un 8, 9 ve 63. maddeleri birlikte değerlendirildiğinde tehlikeli hâli bulunan hükümlülerle Kanun'un 9. maddesinin ikinci fıkrası kapsamındaki suçlardan hükümlü olanlar tek kişilik odalarda barındırılabilirlerdir. Kanun'da geçen "*tehlikeli halde bulunan hükümlü*" tanımlanmamış olmakla birlikte İnfaz Yönetmeliği'nde bu kavram tanımlanmıştır. Yönetmeliğin "*Tehlikeli hükümlü*" kenar başlıklı 64. maddesine göre suçun nitelik ve işleniş şekline göre, toplum için ciddi bir tehlike oluşturan veya kurumun güvenlik ve düzenini ihlâl edebileceği konusunda delil veya ciddi emareler olan hükümlüler tehlikeli hükümlü sayılır. Burada suçun vasfı ve işleniş biçimi tek başına belirleyici değildir. Suçun işlenişinden sonra ortaya çıkan ve failden kaynaklı toplum ve cezaevi güvenliği ve düzenine yönelik tehlike

⁶² Aras/Güverçin, s.506.

halinin delillerle ortaya konması önemlidir. Kişinin böyle bir tehlike haki bulunmamasına karşın sadece işlediği suçun nitelikli olması nedeniyle kişi tehlikeli hükümlü sayılamaz.

Uluslararası belgeler tek başına hücrede tutulmanın olağanüstü durumlar dışında uygun bir yöntem olmadığını ve mümkün olan her durumda kaçınılması ve bütünüyle kaldırılması için de önlem alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu belgeler bir kişinin tek başına hücre hapsinde geçireceği dönemlerin ruh sağlığını olumsuz olarak etkileyebileceğini kabul etmektedir⁶³. Birleşmiş Milletler Mahkumlara Uygulanacak Muameleye İlişkin Temel İlkelerin 7. maddesinde Devletlerin tek başına hücre hapsinin bir ceza olarak kaldırılmasına ya da kullanılmasının kısıtlanmasına yönelik girişimler yapılması ve teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Diğer taraftan Avrupa Cezaevleri Kuralları'nın 1. maddesinde özgürlüğünden yoksun bırakılan herkese, insan haklarının gerektirdiği gibi saygılı davranılması ve 5. maddesinde ise cezaevi yaşamının, genel toplum yaşamının olumlu yönlerine mümkün olabildiğince yaklaşması gerektiği vurgulanmıştır. Kuralların 18. maddesine göre ise;

- Başkalarıyla aynı koğuşı paylaşmasının tercih edilebilir olması dışında, mahpuslar normal olarak geceleri tek kişilik odalarda barındırılmalıdır.
- Kalacak yer, sadece bu amaç için uygun olması durumunda paylaşılmalı ve mahpuslardan sadece birbirleriyle uyum içinde olanların aynı yeri paylaşmaları sağlanmalıdır.
- Mümkün olabildiğince, başkalarıyla aynı koğuşı paylaşması istenen mahpuslara öncelikle bir seçim hakkı tanınmalıdır.
- Mahpuslar birlikte kalmaya muvafakat etmedikçe ve cezaevi yetkililerince hepsinin yüksek çıkarı için en iyisinin böyle olacağına karar verilmedikçe, bu gruplar geceleri daima birbirinden ayrılmalıdırlar.

Avrupa Cezaevleri Kuralları'nda da vurgulandığı üzere asıl olan hükümlünün ıslahı ve sosyalleşmesini sağlayacak şekilde bir barınma yönteminin belirlenmesidir. Burada hükümlünün tercihi ve uyumu önem arz ettiği gibi cezaevi idaresinin hükümlüye bu süreçte insan onuruna uygun bir barınma imkânı sağlaması da bir zorunluluktur. Maddede geçen “*geceleri tek kişilik odalarda barındırılma*” hususu ise tek kişilik odalarda cezanın infazını ifade etmemektedir. Aksine cezaevinin fiziki koşulları çerçevesinde belirli bir sayıda hükümlü ile bir arada kalsa da hükümlünün geceyi tek başına geçirebileceği özel bir odasının olmasıdır. Diğer bir ifade ile birlikte kalınan koğuşlarda hükümlünün geceleyin tek başına dinlenebileceği bir odasının olmasıdır. Zira ana ilkelerde yer alan insan onuruna saygı ilkesi, hükümlüye özel

⁶³ Coyle, s.80.

alan yaratılmasını zorunlu kılmaktadır⁶⁴. Oda sistemindeki amaç, bireye yalnız kalabilme olanağı sağlamak olup bireyi hücreye koyup tecrit etmek değildir⁶⁵.

2. AİHM'nin Bakış Açısı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi hükümlü ve tutukluların Sözleşme'de yer alan temel hak ve hürriyetlerin tamamına kural olarak sahip olduğunu pek çok kararında yinelemiştir. Bununla birlikte ceza infaz kurumunda tutulmanın kaçınılmaz sonucu olarak suçun önlenmesi ve disiplinin sağlanması gibi kurumun güvenliğinin sağlanmasına yönelik kabul edilebilir, makul gerekliliklerin olması durumunda sahip olunan haklar sınırlanabilir⁶⁶. AİHM'e göre infazın yöntemi ve infaz sürecindeki davranışların, mahkûmları özgürlükten mahrum kalmanın doğal sonucu olan kaçınılmaz elem seviyesinden daha fazla sıkıntılı veya eziyetli bir duruma sokmaması gerekir. Ceza infaz kurumunda tutulmanın pratik gerekleri çerçevesinde mahpusların sağlık ve esenlikleri gibi hususların yeterli bir şekilde güvence altına alınması ve onlara gerekli tıbbi yardım sağlanması da insan onuruna yakışır şartların sağlanması için zorunludur⁶⁷.

AİHM tek kişilik hücre uygulamasına ilişkin olarak her başvurunun somut koşullarını denetlerken tek kişilik hücrede kalmayı zorunlu kılan sebepler, kalma süresi, kalınan yerin imkanları ve duyuşal izolasyon ile tecrit sonucunun ortaya çıkıp çıkmaması hususlarını bir bütün olarak ele alarak Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında değerlendirme yapmaktadır. Mahkemeye göre tamamen duyuşal izolasyon ile birlikte bütünüyle sosyal izolasyonun kişiliği tahrip edeceği ve güvenlik veya başka gerekçelerle haklı gösterilemeyecek bir insanlık dışı muamele biçimi oluşturacağı vurgulanmıştır. Uzun süre başkalarından ayrı tutmanın Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamına girip girmediği değerlendirilirken olayın içinde bulunduğu özel koşullara, tedbirin zorunluluğuna, süresine, izlenen amaca ve ilgili kişi üzerindeki etkilerine bakılması gerekir⁶⁸.

AİHM 20.10.2016 tarihli **Murşic/Hırvatistan Kararında**, tutma koşullarını değerlendirirken tek başına tutmanın bütüncül olarak etkilerinin ve başvuruçunun olaya özgü iddialarının dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir⁶⁹. Nitekim tutma koşullarının ve süresinin ilgili kişinin sağlığı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunun tespit edildiği bir başka başvuruda

⁶⁴ Aras/Güvercin, s.508.

⁶⁵ Yakışır, Berivan: Türkiye'de Tutuklu Ve Hükümlülerin Yeniden Sosyalleştirilmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı (İnsan Hakları Hukuku), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s.120.

⁶⁶ AİHM Silver ve Diğerleri/Birleşik Krallık Kararı, Başvuru No: 5947/72, K.T:25/3/1983, Prg.99-105.

⁶⁷ AİHM Piechowicz/Polonya Kararı, Başvuru No:20071/07, K.T: 17/4/2012, Prg.162.

⁶⁸ Doğru/Nalbant, s. 166.

⁶⁹ AİHM Murşic/Hırvatistan Kararı, [BD], Başvuru No: 7334/13, K.T:20/10/2016, Prg.101.

Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar verilmiştir⁷⁰. AİHM ayrıca kişinin tam olarak duyuşal izolasyonunun sosyal hayattan bütünüyle izole edilmesiyle birleştiginde bunun kişiliği tahrip edebileceğini ve güvenlik gerekleri veya başka herhangi bir sebeple haklı çıkarılmayacak kötü bir muamele oluşturacağına vurgu yapmıřtır⁷¹.

3. Tek Kişilik Hücre Uygulamasının İstisnai Bir Uygulama Olması Zorunluluğu

Yukarıda da izah edildiği üzere tek kişilik hücre uygulaması istisnai olup zorunlu hallerde başvurulabilen bir barındırma yöntemidir. Dolayısıyla tek kişi olarak barındırma zorunluluğunu ortaya çıkararak kurum güvenliği ile düzeni ile can güvenliği veya yasal zorunluluk gerekçelerinin somut ve denetlenebilir olarak ortaya konulması gerekmektedir. Esasen Avrupa Cezaevi Kuralları, AİHS, AİHM Kararları ve Kanun hükümleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde tek kişilik hücre uygulaması istisnai olarak başvurulması gereken bir uygulamadır. Uluslararası belgeler tek başına hücre hapsinin olağanüstü durumlar dışında uygun bir ceza olmadığını ve mümkün olan her durumda kaçınılması ve bütünüyle kaldırılması için de önlem alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu belgeler bir mahkûmun tek başına hücre hapsinde geçireceği dönemlerin ruh sağlığını olumsuz olarak etkileyebileceğini kabul etmektedir. Tek başına hücre hapsinin çeşitli şekilleri vardır. En aşırı şekli mahkûmun “karanlık hücre” olarak bilinen uygulamayla, ışık, ses ve temiz hava gibi duyuşal etmenlerden tecrit edilmiş olarak bütünüyle kendi başına tutulmasıdır. Bu tür bir tecridin hiçbir zaman ceza olarak uygulanmaması gerektiği dile getirilmektedir⁷². AİHM’ne göre hücreye koyma cezası, yalnızca kısmi tecride yol açan davalarda bile, bir mahpusa süresiz olarak uygulanamaz ve sadece gerekli usule ilişkin güvencelerle istisnai olarak karar verildikten ve tüm tedbirler alındıktan sonra haklı ve somut gerekçelere dayanmalıdır⁷³.

Tek kişilik odalar hücre şeklinde tasarlanmış barınma yerleridir. Bu nitelikleri nedeniyle tek kişilik odaların hükümlü veya tutuklunun dış dünya ile ve diğer hükümlülerle olan irtibatını koparması ve ilgilinin kişiliğini tahrip edecek nitelikte tam bir duyuşal veya sosyal izolasyona neden olduğu bilinen bir gerçektir. Bundan dolayı Avrupa Cezaevi Kuralları, AİHS, AİHM Kararları ve Kanun hükümleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, koşulların somut olarak gerçekteleği delilleriyle ortaya konulmadan hükümlüler tek kişilik odalarda kalmaya

⁷⁰ AİHM İlaşcu ve diğerleri/Moldovya ve Rusya Kararı, [BD], Başvuru No: 48787/99, K.T: 8/7/2004, Prg.438-442.

⁷¹ **Aras/Güverçin**, s.508-509.

⁷² **Coyle**, s.80; Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 37'nci maddesinde “Toplu cezalar, fiziksel cezalar, karanlık bir hücreye koyma ve her tür zulüm, insanlık dışı ve aşağılayıcı ceza disiplin cezası olarak bütünüyle yasaklanacaktır.”; Kural 38. Maddesinde ise “Belli bir alana kapatılma şeklinde bir disiplin cezası ... ancak doktor mahkumu muayene eder ve böyle bir cezaya dayanabileceğini yazılı olarak onaylarsa uygulanacaktır.” hükmüne yer verilmiştir.

⁷³ AİHM A.T./Estonya Kararı, Başvuru No: 23183/15, K.T:13.11.2018.

zorlanmamalıdır. İnfazın amacı hükümlünün ıslahı, sosyalleşmesi ve topluma kazandırılması olduğundan⁷⁴;

- Disiplin cezası,
- Hükümlü veya tutuklunun kendi isteği,
- Hükümlü veya tutuklunun tehlikelilik hali veya tehlike altında olması,
- Suçun önlenmesi,
- Kanuni zorunluluk

dışında hükümlü tek kişilik hücrelerde tutulmamalıdır.

Avrupa Cezaevleri Kuralları'nın 51. maddesinde her mahpusun taşıdığı tehlike seviyesine uygun güvenlik koşulları altında tutulması gerektiği belirtilmiştir. Buradaki tehlike durumu sadece hükümlü veya tutukluya atfedilen suç türüne göre belirlenemez. Nitekim İnfaz Yönetmeliği'nin "*Tehlikeli hükümlü*" kenar başlıklı 64. maddesine göre suçun nitelik ve işleniş şekline göre, toplum için ciddi bir tehlike oluşturan veya kurumun güvenlik ve düzenini ihlâl edebileceği konusunda delil veya ciddi emareler olan hükümlüler tehlikeli hükümlü sayılır. Burada hükümlünün ruhsal ve sağlık durumu, infaz sürecindeki eylemleri, cezaevi içerisinde diğer hükümlü ve tutuklulara ve cezaevi personeline yönelik davranışları, kurum düzen ve disiplinine yönelik eylemleri, toplu veya bireysel yaşamaya yönelik uyum durumu gibi hususlar bir bütün olarak değerlendirilerek karar verilmelidir. Her şeyden önce bu kararın somut ve ciddi delillere dayanması gerekir.

Hükümlünün yeniden sosyalleştirilmesi kapsamında, tutuklu ve hükümlülerin bedensel ve zihinsel sağlıklarını sürdürmeleri, topluma yeniden kazandırılmaları ve suçlu kimliklerinden arındırılmaları, toplumsal sorumluluklarının bilinci içinde yaşamalarını teşvik edecek nitelikte uygulamalar geliştirilmesi gerekir⁷⁵. Bu kapsamda hükümlünün sosyalleşmesi kadar cezaevi disiplininin sağlanması da önem arz etmektedir. Cezaevi idaresi özellikle cezaevinde disiplin ve düzeni sağlamak adına hükümlünün tehlikelilik hali veya tehlike altında olması ya da suçun önlenmesi amacıyla bu yöndeki somut ve haklı gerekçelerini kararına yansıtarak kişileri tek kişilik hücrelere alabilir. Ancak bunun bir ön cezalandırma veya tecrit amacından ziyade infazın temel amacını gerçekleştirme amaçlı olması gerekir. Hak ihlallerinin oluşmaması bakımından tek kişilik odalarda cezanın infazının rutin bir uygulama olmaktan çıkarılarak bireyselleştirilmiş ve zorunlu durumlarda başvurulan istisnai bir yöntem olarak kabul edilmesi gerekmektedir. 5275 sayılı Kanun'un 9. maddesi kapsamındaki hükümlüler bakımından ise somut ve haklı bir

⁷⁴ Özbek, s.45; Erdoğan, s.26.

⁷⁵ Reynaud, Alain: Hapishanelerde İnsan Hakları, Çev. İhsan Kuntbay, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No: 240, Ankara 1992, s.26; Yakışır, s.25.

neden olmadıkça ve cezaevi koşulları da müsait oldukça tek kişilik odalardan ziyade üç kişilik odalarda cezanın infazı sağlanmalıdır⁷⁶.

4. Tutukluların Tek Kişilik Hücrelerde Barındırılması

Tutukluların barınma yerlerine ilişkin 5275 sayılı Kanun'da özel düzenlemeye yer verilmiştir. 5275 sayılı Kanun'un 8, 9 ve 63. maddeleri doğrudan hükümlülere ilişkin düzenlemelerdir. Tutuklulara ilişkin olarak ise 5275 sayılı Kanun'un "*Tutukluların barındırılması*" kenar başlıklı 113. maddesinde özel düzenleme bulunmaktadır. Buna göre tutuklular, maddî olanaklar elverdiğince suç türlerine ve taşıdıkları güvenlik riskine göre ayrı odalarda barındırılırlar. Aralarında husumet bulunanlar ile iştirak hâlinde suç işlemiş olanlar aynı odalarda barındırılmazlar ve birbirleri ile temas etmelerini engelleyecek tedbirler alınır. Görüldüğü üzere tutukluların hükümlülerden ayrı odalarda ve kanundaki gruplandırma esaslarına göre barındırılması temel kuraldır⁷⁷.

Uygulamada Kanun'un 9. maddesinin ikinci fıkrası kapsamındaki suçlardan tutuklu olanların da yüksek güvenlikli cezaevlerinde tek kişilik odalarda barındırıldıkları görülmektedir. Tutukluların esasen tehlikelilik durumunu ortaya koyan somut ve delile dayalı bir hal bulunmamasına karşın sadece bu suç tiplerinden tutuklu olması nedeniyle hükümlülerle aynı koşullarda yüksek güvenlikli infaz kurumunda tek kişilik odalarda barındırılmaları masumiyet karinesine de aykırıdır. Halen yargılaması devam eden ve tehlikelilik hali bulunmayan tutuklunun bu şekilde bir infaz uygulamasına maruz kalması mahkûmiyet öncesi hükümlü muamelesine maruz kalması anlamına gelmektedir. Bu kapsamda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Üye Devletlere Tutuklu Yargılamanın Kullanımı, İçinde Vuku Bulduğu Koşullar Ve İstismarına Karşı Koruyucu Düzenlemeler Hakkında Rec (2006) 13 Sayılı Tavsiye Kararının "*Başlangıç*" bölümünde belirtilen ilkelerde tutuklu kişilerin, masumiyet karinesine dayalı olarak, yasal durumlarına uygun koşullarda tutulmaları ve buna uygun bir rejime tabi tutulmaları ile tutuklu yargılanan kişiler için uygun yönetim ve elverişli tesislerin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır⁷⁸. Ancak Türkiye'de tutukevi bulunmaması nedeniyle tutuklular normal cezaevlerinde ve hükümlülerin tabi olduğu koşullarda barındırılmaktadırlar.

Öte yandan 5275 sayılı Kanun'un "*Kısıtlayıcı önlemler*" kenar başlıklı 115. maddesindeki düzenlemeye göre;

- Tehlikeli hâlde bulunan,
- Delil karartma tehlikesi olan,

⁷⁶ Aras/Güverçin, s.510.

⁷⁷ Özkavalcı, s. 1049; Aras/Güverçin, s.511.

⁷⁸ Aras/Güverçin, s.511.

- Soruşturmanın amacını tehlikeye düşüren,
- Tutukevinin güvenliğini tehlikeye düşüren,
- Suçun tekrarına olanak verecek davranışlarda bulunan

tutuklulara soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde hâkim veya mahkemesince;

a. Tutuklunun tek başına, sıkı bir rejim altında muhafaza edilmesi ve kaldığı odanın kamera ile izlenmesi,

b. Belirli süre ile dışarıyla ilişkisinin, ziyaretçi kabulünün ve telefon görüşmelerinin kısıtlanması,

c. Gerekiyorsa kendisine veya başkalarına zarar vermesini önleyici biçimde hazırlanmış özel bir odada barındırılması ve kaldığı odanın kamera ile izlenmesi,

d. Saldırganlık göstermesi hâlinde belirli süreyle kelepçelenmesi veya hareketlerinin engellenmesi,

e. Yüksek güvenlikli bir kuruma nakledilmesi,

şeklindeki tedbirler uygulanabilir. Madde gerekçesinde ise maddede tutuklanan kişinin delil karartmasını önlemek; yürütülen soruşturmaların amacını tehlikeye düşürmesine mani olmak, tutukevinin güvenliğini korumak veya suçun tekrarını engellemek amacı ile uygulanabilecek ek tedbirlere yer verildiği ve bu tedbirlerin somut olayda haklı görülebilmesi için, orantılı bir şekilde kullanılmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Mevcut yasa hükümleri ile kanun koyucu tutukluların tek kişilik hücrelere konulmasını veya yüksek güvenlikli bir kuruma nakledilmesini cezaevi idaresinin takdirinden çıkarmış ve soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde esas mahkemesinin takdirine ve kararına bırakmıştır. Her ne kadar Anayasa Mahkemesi 5275 sayılı Kanun'un 116. maddesindeki hak ve yükümlülüklerin kıyasen tutuklular bakımından uygulanmasını çok geniş yorumlasa da bu doğru bir uygulama değildir. Zira maddede geçen "*tutukluluk hâliyle uzlaşır nitelikte olanları tutuklular hakkında da uygulanabilir.*" koşulu dikkate alındığında tutuklulara ilişkin özel bir hüküm bulunması veya bir uygulamanın münhasıran belirli suçlardan hükümlü olanlara uygulanacağına dair bir hüküm bulunması halinde belirtilen uygulama doğrudan tutukluya uygulanamaz. Bu bağlamda Kanun'un 115. maddesinde özel hüküm bulunduğundan dolayı Kanun'un 116. maddesi gerekçe gösterilerek tutuklu doğrudan cezaevi idaresinin takdiri ile tek kişilik hücreye konması mümkün değildir⁷⁹.

⁷⁹ Aras/Güverçin, s.512.

5275 sayılı Kanun bir bütün olarak değerlendirildiğinde kanun koyucu hükümlü ve tutukluları aynı konumda değerlendirmemeye özen göstermiştir. Bu bakış açısının infaz sürecinde infaz kurumlarınca da dikkate alınması gerekir. Ancak 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe teşebbüsü sonrası ilan edilen OHAL sürecindeki soruşturmalar kapsamında tutuklanan hâkim ve savcılar da dâhil olmak üzere birçok kişi normal koşullarda tutuldukları sırada herhangi bir talepleri olmadığı, diğer tutuklularla bir sorun yaşamadıkları, hücreye konulmayı gerektirir bir disiplin cezası almadıkları, hücreye alınma kararları kendilerine tebliğ edilmeden, mevzuata aykırı olarak, ağır suçlardan hükümlü olmuş gibi Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün darbe girişimi sonrası 2016 yılında cezaevlerine gönderdiği yazılara istinaden normal koşullardan alınarak tek kişilik hücrelere konulmuşlardır. Bu kapsamda bulunanlar mevzuata aykırı olarak tekli hücreye alınmaları nedeniyle kötü muamele yasağının ihlal edildiğinden bahisle Anayasa Mahkemesine ve AİHM bireysel başvuruda bulunmuşlardır⁸⁰.

Anayasa Mahkemesi 09.05.2019 tarihli **Timur Demir Kararında**⁸¹ başvurunun tutulduğu odanın büyüklüğü ve diğer şartları nedeniyle Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen Avrupa Cezaevi Kurallarına uygun koşullarda tutulduğu, bu süreçte kütüphaneden yararlanması, ziyaretçileriyle görüşebilmesi, havalandırma imkânından faydalanması dikkate alındığında başvurunun tek başına tutulmakla birlikte dış dünyayla ve diğer tutulanlarla bütünüyle irtibatının kesilmediği, kendisine belirli kolaylıkların sağlandığı, başvuru yönünden kişiliğini tahrip edecek nitelikte tam bir duyuşal veya sosyal izolasyonun bulunmadığı bu kapsamda kötü muamele yasağına ilişkin bir ihlalin olmadığı anlaşıldığından başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Mahkeme tutukluların tek kişilik hücrelerde barındırılmalarına ilişkin esasları düzenleyen 5275 sayılı Kanun'un 115. maddesindeki emredici düzenleme uyarınca tutukluların tek kişilik odalara veya 5275 sayılı Kanun'un 9. maddesinde düzenlenen yüksek güvenlikli kapalı cezaevlerine ancak soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde hâkim veya mahkemesince karar verileceğine ilişkin yetki düzenlemesini görmezden gelmiştir. Başvurucu Kanunun aradığı ve cezaevi idaresinin de belirlediği sebeplerden ziyade Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'nden gelen yazıya istinaden tek kişilik odaya alınmıştır. Bu da göstermektedir ki evrensel belgelerde ve Kanun'da aranan koşulların varlığından ziyade hiyerarşik üstün isteği ile cezaevi idaresi tarafından bu karar alınmıştır. Diğer taraftan Anayasa Mahkemesi başvuru tutuklu olmasına rağmen Kanun'un 115.

⁸⁰ Aras/Güverçin, s.512-513.

⁸¹ AYM Timur Demir Kararı, Başvuru No: 2018/33190, K.T: 09.05.2019.

maddesini hiç değerlendirmeye almamıştır. Mahkemece Kanun'un 116. maddesi genel ve geniş yorumlanarak başvuru bakımından kıyasen değerlendirilmiştir. Karar bu yönüyle de Kanun'a aykırıdır. Zira Kanun'un 115. maddesinde belirtilen merciler dışında yetkisiz cezaevi idaresince tutuklu başvuru tek kişilik hücreye alınmıştır⁸².

Mahkemenin kararda yer verdiği "...Somut olaya bu yönüyle bakıldığında öncelikle başvuru tutulduğu tek kişilik yaşam odasının fiziki koşullarından şikâyet etmediği görülmektedir. Aslında başvuru tutulduğu odanın büyüklüğü, tuvalet ve duş ile mutfak ihtiyaçları için ayrılmış, uygun ve yeterli bölümlere sahip olduğu dikkate alındığında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen Avrupa Cezaevi Kurallarına uygun koşullarda tutulduğu da ortadadır..." gerekçesi de hak ihlallerini tespitinde yeterli ve makul bir gerekçe değildir. Tutukluların cezaevinde etkin, ıslah edici ve onarıcı bir infaz rejime tabi olarak barındırılmaları gerekir. Bu barınma sürecinde tutuklunun kaldığı fiziki ortam ve sosyal aktiviteler infazın temel amacını gerçekleşmesinde önemli unsurlardır. Bu nedenle her ne kadar tek kişilik odalarda veya hücrelerdeki fiziki koşullar bir kişinin cezasını infaz etmeye yeterli görülse de tek kişilik odaların ortaya çıkardığı "tecrit" durumu ve bunun kişinin ruhsal ve bedensel durumunda oluşturacağı hasar dikkate alındığında bu koşullarda kişinin tek kişilik odalarda barındırılmasının infazın amacının gerçekleşmesini engelleyici nitelikte olduğu açıktır. Kaldı ki bu tecrit uygulamalarının kişinin ruhsal ve bedensel durumunda oluşturacağı hasar nedeniyle yaşam hakkının da tehlike altına girdiği de bilinen bir gerçektir⁸³.

AİHM kararlarında da vurgulandığı üzere hükümlü ve tutuklular ancak kendilerinden kaynaklanan veya kendilerine yönelik tehlikenin varlığı, kurum disiplininin sağlanması veya suçun önlenmesi amacıyla ya da kendi isteğiyle tek kişilik koşullarda barındırılabilir. Aynı şekilde Avrupa Cezaevi Kurulları'nda da belirtildiği üzere başkalarıyla aynı koşu paylaşması istenen mahpuslara öncelikle bir seçim hakkı tanınmalıdır. Bu noktada Anayasa Mahkemesi; AİHM, Avrupa Cezaevi Kurulları ile 5275 sayılı Kanun ile Yönetmelik'te belirtilen koşulların tutuklu bakımından nasıl gerçekleştiğinden bahisle tek kişilik odalarda tutulduğu hususunu hiç değerlendirmeye almamıştır. Aynı şekilde AİHM, **Dougoz/Yunanistan Kararında**⁸⁴, tek kişilik koşullarda tutulma noktasında somut olaylara ilişkin iddialarla birlikte koşulların bir bütün olarak gözetilmesi gerektiğini belirtmesine karşın Anayasa Mahkemesi idarenin genel kanun ve yönetmelik hükümlerini gerekçe göstererek takdiren yaptığı koşu değiştirme

⁸² Aras/Güverçin, s.513.

⁸³ Aras/Güverçin, s.513.

⁸⁴ AİHM Dougoz/Yunanistan Kararı, Başvuru No:40907/98, K.T: 6/3/2001.

kararında başvuru bakımından hangi somut ve haklı gerekçelerle bu kararın alındığını sorgulamamıştır.

Anayasa Mahkemesi 19.11.2019 tarihli **Ziya Özden Kararında**⁸⁵ ise, 15 Temmuz 2016 sonrası tutuklanan başvuru normal koşullarda tutulmakta iken Ceza İnfaz Kurumu İdare ve Gözlem Kurulu'nun kararı ile tek kişilik odaya alınması nedeniyle kötü muamele yasağının, tek kişilik odaya alınmaya ilişkin karara karşı yapılan başvurunun infaz hâkimliğince incelenmeksizin reddedilmesi nedeniyle mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan bireysel başvuru dosyasında ise, kötü muamele yasağı yönünden başvuru tutulduğu odanın hücre statüsünde bir oda olmadığı, büyüklüğü, havalandırma penceresi, tuvalet ve duş için ayrılmış uygun ve yeterli bölümleri olması gibi özellikleri dikkate alındığında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen Avrupa Cezaevi Kurallarına uygun olması, havalandırmadan faydalanması, asgari eşik seviyesinin aşılmaması nedeniyle kötü muamele yasağına ilişkin bir ihlalin olmadığı anlaşıldığından başvurunun bu yönden açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna hükmetmiştir⁸⁶.

Mahkeme, infaz hâkimliğince tek kişilik odada tutulmaya dair kararın idare ve gözlem kurulu tarafından alınmasına rağmen Bakanlığın yazısına dayandığı gerekçesiyle İdare Mahkemesi önünde dava edilmesi gerektiğinden incelenmeksizin reddedilmesi nedeniyle mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği iddiası ile ilgili olarak ise; mahkemeye erişim hakkının Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan hak arama özgürlüğünün bir unsuru olması, somut olayda infaz hâkimliğince tekli odaya alınma kararına karşı yapılan başvurunun esasının incelenmemesi nedeniyle mahkemeye erişim hakkına yönelik müdahalede bulunulduğu, başvuru tek kişilik odada kalmasına yönelik idare ve gözlem kurulu kararına karşı dava açtığı hususu gözetildiğinde ve ayrıca 4675 sayılı Kanun'un açık metni de dikkate alındığında infaz hâkimliğinin yorumunun öngörülebilir nitelikte olmadığı, bu durumda idare ve gözlem kurulu kararına karşı yapılan şikâyetin açık kanun hükmünün öngörülemez bir biçimde yorumlanarak, incelenmeksizin reddedilmesi suretiyle mahkemeye erişim hakkına yapılan müdahalenin kanunilik unsurunu taşımadığı sonucuna varıldığından başvuru Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamında mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir.

⁸⁵ AYM Ziya Özden Kararı, Başvuru No: 2016/67737, K.T: 19/11/2019.

⁸⁶ Aras/Güverçin, s.514.

AİHM **Piechowicz/Polonya**⁸⁷ ve **Horych/Polonya**⁸⁸ kararlarında, başvurucular, Polonya cezaevlerinde uygulanan “*tehlikeli tutuklu*” rejiminin, tutukluluk koşullarının ve bunların yanı sıra ziyaretlere getirilen kısıtlamanın, insanlık dışı ve aşağılayıcı olarak nitelendirilebileceğini ileri sürmüş ve özel hayatlarına ve aile hayatlarına saygı gösterilmesi haklarının ihlal edildiğinden şikâyetçi olmuşlardır. Mahkeme, her iki davada Sözleşme’nin 3. maddesi kapsamında insanlık dışı veya onur kırıcı muamele yasağının ve 8. maddesi kapsamında özel hayata ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme özellikle, tutukluların söz konusu rejim kapsamında yıllarca tecride tabi tutularak yeterli ruhsal ve fiziksel dürtüden mahrum bırakılmalarının ve bu rejimin uygulanma süresinin uzatılması için somut gerekçelerin bulunmamasının, cezaevindeki güvenliğin temin edilmesi kapsamında gerekli olarak nitelendirilemeyeceğine hükmetmiştir.

F. KOĞUŞ VE DİĞER YAŞAM ALANLARININ FİZİKİ KOŞULLARININ YETERSİZ OLMASINDAN KAYNAKLANAN HAK İHLALLERİ

İnsan onuruna uygun barınma hakkının bir diğer önemli aşaması ise hükümlü ve tutukluların kaldıkları koğuş veya hücrelerin yemek, hijyen, havalandırma, ısınma, gün ışığı alabilme, nemli ortam gibi fiziki koşullarıdır⁸⁹. Oda ve koğuşlar ile diğer sosyal yaşam alanlarının iklim koşulları göz önüne alınarak yeterli yer, ışık, ısınma, havalandırma ve hijyene sahip olması gerekir⁹⁰.

Ceza İnfaz kurumlarında tutuklu ve hükümlülerin kapasitenin üzerinde koğuşlarda ya da tek kişilik hücrelerde barındırılmaya mecbur bırakılmaları insan onuruna aykırı olduğu gibi kalabalık olmayan koğuşlarda ya da koşulları bulunmasına rağmen tek kişilik hücrelerde tutulanlar bakımından barındırılan koğuş veya hücrelerin yemek, hijyen, havalandırma, ısınma, gün ışığı alabilme, nemli ortam gibi hususlarda fiziki koşullarının yetersiz olması da bu kapsamdadır. Cezaevindeki fiziki koşulların yetersizliğinin hükümlü veya tutuklu üzerinde oluşturacağı maddi ve manevi zarar tartışmasızdır.

Diğer taraftan 5275 sayılı Kanun’un “*Hükümlünün barındırılması ve yatırılması*” kenar başlıklı 63. maddesinde hükümlülerin barınmalarına ilişkin esaslar düzenlenmiştir. Buna göre mahkûmun kalabileceği oda ve kısımlarda iklim koşulları göz önüne alınarak yeterli yer, ışık, ısınma, havalandırma ve hijyenin sağlanması ve her hükümlüye yöresel iklime uygun nitelikte tek tip yatak ve yeterli sayıda yatak takımı verilmesi gerekmektedir.

⁸⁷ AİHM, Piechowicz/Polonya Kararı Başvuru No: 20071/07, K.T:12/04/2012.

⁸⁸ AİHM, Horych /Polonya Kararı Başvuru No: 13621/08), K.T:12/04/2012.

⁸⁹ **Demirbaş**, s.469.

⁹⁰ **Özbek**, s.186-187.

1. Cezaevlerindeki Fiziki Koşullara İlişkin Evrensel Standartlar

Ceza infaz kurumlarındaki yaşam, hükümlü veya tutuklulara sunulan aktivitelerin genişliğinden, barınılan yerlerin fiziki koşullarından, hükümlü veya tutuklular ile ceza infaz görevlileri arasındaki ilişkilerin genel durumuna kadar geniş bir alanda değerlendirilmelidir. Ceza infaz kurumlarında kötü muamele olarak kabul edilecek hususlar değerlendirilirken de aynı şekilde ceza infaz kurumundaki yaşamın tüm yönleri dikkate alınmalıdır. Bu noktada Anayasa'nın 17. maddesi, ceza infaz kurumunda tutulan bir hükümlü veya tutuklunun içinde bulunduğu şartların insan onuruna yakışır bir şekilde olmasını da koruma altına almaktadır⁹¹. İnfazın yöntemi ve infaz sürecindeki davranışların hükümlü veya tutukluları, özgürlükten mahrum kalmanın doğal sonucu olan kaçınılmaz elem seviyesinden daha fazla sıkıntılı veya eziyetli bir duruma sokmaması gerekir⁹².

Yukarıda da izah edildiği üzere Avrupa Cezaevi Kuralları'nda hükümlü veya tutukluların barınmaları ve cezaevi koşullarına ilişkin önemli tespit ve tavsiyeler bulunmaktadır. Tavsiye kararının 17 ve 18. maddelerinde mahpuslara sağlanan barınma yerlerinin ve özellikle bütün yatakhane bölümlerinin, insan onuruna ve mümkün olduğunca özel yaşama saygı gösterecek biçimde olması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun haricinde mahpusların yaşadığı, çalıştığı veya bir araya geldiği tüm binalarda:

- Pencereler, mahpusların normal koşullarda gün ışığında okumalarını veya çalışmalarını mümkün kılmaya yeterli büyüklükte olmalı ve klima sistemiyle yeterli ölçüde bir havalandırmanın yapıldığı haller hariç, temiz havanın içeriye girmesini sağlamalıdır;
- Yapay aydınlatma, onaylanan teknik standartlara uygun olmalıdır ve
- Mahpusların personel ile gecikmeksizin irtibat kurmasını mümkün kılan bir alarm sistemi olmalıdır.

Avrupa Cezaevi Kurallarında hükümlülerin kalacakları yerlere ilişkin vurgulanan bir diğer önemli konu ise hükümlülerin barındırıldıkları koğuş ve odalarda hijyen ve temizlik konusudur. “*Hijyen*” başlığı altında aşağıdaki kurallar belirlenmiştir:

- Her cezaevinin bütün bölümleri gerekli şekilde bakılmalı ve her zaman temiz tutulmalıdır. (19.1)
- Mahpuslar cezaevine kabul edildiklerinde kalacakları odalar veya diğer yatma yerleri temiz olmalıdır. (19.2)
- Mahpuslar, hijyene ve mahremiyete saygı gösteren sıhhi imkânlarla her an ulaşabilmelidirler. (19.3)

⁹¹ Aras/Güverçin, s.516.

⁹² AYM Turan Günana Kararı, Başvuru No: 2013/3550, K.T: 19/11/2014, Prg.39.

➤ Genel hijyenin sağlanması için her mahpusun, iklime uygun sıcaklıkta ve mümkünse her gün, değilse haftada en az iki kez (veya gerekiyorsa daha sık olarak) banyo veya duş yapabilmesi için uygun tesisler sağlanmalıdır. (19.4)

➤ Mahpuslar kendilerini, giysilerini ve kaldıkları yerleri temiz ve düzenli tutmalıdırlar. (19.5)

➤ Mahpusların temizlik koşullarını yerine getirebilmeleri için cezaevi yetkilileri onlara tuvalet malzemeleri de dâhil olmak üzere genel temizlik alet ve malzemelerini sağlamalıdırlar. (19.6)

➤ Kadınların sıhhi ihtiyaçları için özel düzenleme yapılmalıdır. (19.7)

Belirlenen bu ilkelerden de anlaşılacağı üzere hükümlülerin bedensel ve zihinsel sağlıklarını sürdürmeleri veya bunlara yeniden kavuşmaları için gerekli önlemlerin alınması, suçluluk duygusundan arınması, kişisel ve toplumsal gelişiminin sağlanması, rehabilite edilmeleri ve nihayetinde topluma kazandırılmalar noktasında barındırıldıkları koğuş ve odaların fiziki koşulları ve bu yerlere yapılacak yerleştirmelerdeki ilkeler önemlidir. Hükümlü ve tutuklunun insan onuruna uygun koşullarda barındırılması AİHM'nin 3. maddesi kapsamındadır. Hükümlülerin tutuldukları koğuşların fiziki koşullarının ve imkânlarının insan onuruna yaraşır seviyede olması gerekir⁹³.

2. AİHM'nin Bakış Açısı

Cezaevlerinin fiziki koşullarının yetersizliği Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında değerlendirilmektedir. AİHM, başvuruçuların cezaevlerinde barındırılmalarından kaynaklı başvurularda başvuruçuların aşağılanması ve alçaltılmasını amaçlayan bir muameleye dair herhangi belirtinin olmadığı hâllerde de muamelenin amacının mağdurları küçük düşürmek ya da alçaltmak olup olmadığı sorunu değerlendirmeye alınacak bir faktör olmasına rağmen böyle bir amacın yokluğunun Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlaline engel olmayacağını belirtmektedir. AİHM, başvuruçunun çok uzun bir süre katlanmak zorunda kaldığı tutulma koşullarının -somut olayın kendine özgü koşullarını dikkate alarak- ciddi ruhsal hastalık ve acıya neden olabileceğini, insanlık onurunu zedeleyebileceğini, aşağılanma ve alçaltılmaya neden olan böylesi duyguları ortaya çıkarabileceğini dikkate aldığını belirtmektedir⁹⁴.

AİHM'nin **Modârcă/Moldova Kararı**⁹⁵ incelendiğinde; başvuruçusu, osteoporoz hastası olup, 2005 yılında 10 metre karelik bir hücrede diğer üç tutukluyla birlikte, 9 ay boyunca tutuklu yargılanmıştır. Hücre çok az gün ışığı almış ve ısıtma ve havalandırma sistemi yetersiz olmuş

⁹³ Aras/Güverçin, s.516-517.

⁹⁴ Aras/Güverçin, s.518; AİHM Kalashnikov/Rusya Kararı, Başvuru No: 47095/99, K.T:15/7/2002, Prg.101.

⁹⁵ AİHM Modârcă/Moldova Kararı, Başvuru No: 14437/05, K.T:10/05/2007.

ve ayrıca belirli aralıklarda elektrik ve su kesintisi yaşanmıştır. Başvurucuya, çarşaf, yastık kılıfı veya cezaevi giysisi verilmemiştir; yemek masası tuvaletin yanındadır ve günlük yemek gideri tutuklu başına 0,28 avro ile sınırlandırılmıştır. Başvurucu, şikâyetleri arasında, insanlık dışı ve onur kırıcı koşullarda tutulduğunu ileri sürmüştür. Mahkeme, Moldova Hükümetinin, hücre penceresinde üç kat metal kafes olduğunu kabul etmesini, belirli aralıklarla su ve elektrik kesintisi yaşandığını, başvurucuya çarşaf, yastık kılıfı ya da cezaevi giysisi verilmediğini, hücrenin tadilatı için para ödemek zorunda kaldığını, yemek masasının tuvaletin yanında olduğunu ve günlük yemek gideri tutuklu başına 0.28 avro ile sınırlandırıldığını dikkate alarak başvurucunun tutulduğu koşulların biriken etkisinin ve başvurucunun bunlara katlanarak geçirmek zorunda kaldığı sürenin, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında insanlık dışı veya onur kırıcı muamele yasağının ihlaline yol açtığına karar vermiştir. Mahkeme ayrıca, Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin (CPT) Eylül 2004 tarihinde cezaevine yaptığı ziyaret üzerine, cezaevindeki yemeğin tiksindirici ve yenilemeyecek halde olduğunu rapor ettiğini de kararında belirtmiştir⁹⁶.

AİHM'nin fiziki koşulların yetersizliğinden dolayı vermiş olduğu bir diğer önemli ihlal kararı ise **Vasilescu/Belçika Kararıdır**⁹⁷. Kararda başvurucunun Antwerp ve Merksplas cezaevlerindeki fiziksel tutukluluk koşullarının insanlık dışı ve onur kırıcı olduğundan bahisle yapılan şikâyette, başvurucunun fiziksel tutukluluk koşullarına ilişkin olarak, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında insanlık dışı veya onur kırıcı muamele yasağının ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme özellikle, cezaevinin aşırı kalabalık olmasına ve başvurucu haftalarca zeminin üstünde yer alan bir minderde uyumak zorunda kalmış ve pasif sigara dumanına maruz kalmış olmasına ek olarak, başvurucunun bilhassa şebeke suyuna ve tuvaletlere erişimi olmak üzere sağlık şartlarına ilişkin iddialarının makul olduğunu ve Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin (CPT) Belçika cezaevlerine yapmış olduğu ziyaretlerin ardından düzenlediği çeşitli raporlarda ifade ettiği gerçeklikleri yansıttığını kaydetmiştir. Her ne kadar, tutukluluğu esnasında başvurucunun küçük düşürülmesine ve itibarına hâle getirilmesine yönelik gerçek bir kastın mevcut olduğuna dair herhangi bir bulgu olmasa da, Mahkeme, başvurucunun Antwerp ve Merksplas cezaevlerindeki fiziksel tutukluluk koşullarının, tutukluluk eyleminin hâlihazırda barındırdığı düzeyi aşan derecede bir zorluğa maruz bıraktığına ve insanlık dışı ve onur kırıcı muamele teşkil ettiğine karar vermiştir⁹⁸.

⁹⁶ **Aras/Güverçin**, s.518.

⁹⁷ AİHM Vasilescu/Belçika Kararı, Başvuru No:64682/12, K.T:25/11/2014.

⁹⁸ **Aras/Güverçin**, s.518-519.

Mahkeme, Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca (bağlayıcı güç ve kararların icrası) ayrıca, Belçika'da cezaevlerinin aşırı kalabalık olmasından kaynaklanan sorunların ve hijyenik olmayan ve harap haldeki ceza infaz kurumlarına ilişkin problemlerin genel itibarıyla yapısal olduğunu ve yalnızca başvurucunun şahsi durumuyla alakalı olmadığını gözlemlemiştir. Mahkeme, Belçika'nın, hükümlülerin tutukluluk koşullarını Sözleşme'nin 3. maddesi ile uyumlu hale getirmek ve hükümlülere iddia konusu bir ihlali durdurabilmek veya tutukluluk koşullarının geliştirilmesini talep edebilmek için başvurabilecekleri etkili bir çözüm yolu sağlamak adına birtakım genel tedbirler almasını tavsiye etmiştir.

II. HÜKÜMLÜ ve TUTUKLULARIN DİĞER HÜKÜMLÜ ve TUTUKLULARIN ve CEZAEVİ PERSONELİNİN ONUR KIRICI VE KÖTÜ MUAMELELERİNE KARŞI KORUNMASI

A. HÜKÜMLÜ VE TUTUKLULARIN DİĞER HÜKÜMLÜ VE TUTUKLULARIN ONUR KIRICI VE KÖTÜ MUAMELELERİNE KARŞI KORUNMASI

Cezaevlerindeki onur kırıcı veya kötü muamele niteliğindeki davranış ve uygulamaların kaynağı çeşitlilik arz etmektedir. Ceza infaz kurumlarında onur kırıcı veya kötü muamele olarak kabul edilecek hususlar ceza infaz kurumu idaresi ve görevlilerinin kasıtlı davranışlarından, yönetim hataları veya yetersiz kaynaklardan kaynaklanabileceği gibi hükümlü ve tutukluların birlikte kaldıkları diğer hükümlü ve tutukluların şiddet, eziyet, kötü muamele, onur kırıcı davranış, hakaret ve benzeri davranışları sebebiyle de ortaya çıkabilir. Bu noktada Anayasa'nın 17. maddesi, ceza infaz kurumunda tutulan bir hükümlü veya tutuklunun içinde bulunduğu şartların insan onuruna yakışır bir şekilde olmasını da koruma altına aldığından dolayı Devletin kişinin cezaevinde bulunmasından kaynaklı bütün haklarını koruması ve cezaevi personelinden veya birlikte kaldığı diğer kişilerden gelen şiddet, eziyet, kötü muamele, onur kırıcı davranış, hakaret ve benzeri davranışlara karşı da koruması gerekmektedir. Nitekim 5275 sayılı Kanun'un "*Hapis cezalarının infazında gözetilecek ilkeler*" kenar başlıklı 6. maddesinin birinci fıkrasının (f) bendindeki düzenleme uyarınca ceza infaz kurumlarında hükümlülerin yaşam hakları ile beden ve ruh bütünlüklerini korumak üzere her türlü koruyucu tedbirin alınması kurumun yükümlülüğüdür⁹⁹.

Bu bağlamda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Üye Devletlere Avrupa Cezaevi Kuralları Hakkında Rec (2006) 2 Sayılı Tavsiye Kararında hükümlülerin barınmaları ve cezaevi koşullarına ilişkin önemli tespit ve tavsiyeler bulunmaktadır. Tavsiye kararında;

⁹⁹ Aras/Güverçin, s.522-523.

➤ Mahpuslara kalacak yer, sadece bu amaç için uygun olması durumunda paylaşılmalı ve mahpuslardan sadece birbirleriyle uyum içinde olanların aynı yeri paylaşmaları sağlanmalıdır. (18.6)

➤ Mümkün olabildiğince, başkalarıyla aynı koğuşu paylaşması istenen mahpuslara öncelikle bir seçim hakkı tanınmalıdır. (18.7)

➤ Bütün mahpusların kaldıkları yerler, onların kaçma ve kendilerine veya başkalarına zarar verme tehlikesine karşı asgari sınırlayıcı güvenlik düzenlemelerine uygun koşullarda olmalıdır. (18.10)

Tavsiye kararının ortaya koyduğu ölçütler uyarınca hükümlü veya tutuklunun bedensel ve zihinsel sağlığını sürdürmesi için gerekli önlemlerin alınması ve hükümlü veya tutuklunun birlikte kalacağı kişilere ilişkin yerleştirmelerde hükümlü veya tutuklunun durumunun ve diğer kişilerin profillerinin iyi analiz edilmesi ve hükümlü veya tutuklunun burada fiziki ve psikolojik olarak yıpranmadan bir infaz süreci geçirebilmesi için bireyselleştirilmiş bir planlamanın yapılması gerekir. Bu husus hükümlüyle birlikte, hükümlü hakkındaki cezasının infazına ilişkin bir iyileştirme planı hazırlanmasını ifade eden infazın bireyselleştirilmesi ilkesinin de bir gereğidir¹⁰⁰. Bireyselleştirme, hükümlü ve tutuklunun cezaevine kabulü üzerine kalacağı koğuşun ilk belirlendiği süreçte önemli olduğu kadar sonraki aşamada da hükümlü ve tutuklunun diğer kişilerle olan ilişkilerinin ve kendisine yönelik kötü muamele niteliğinde olabilecek davranışların tespiti ve gerekli önlemlerin alınması noktasında önemlidir¹⁰¹. Bireyselleştirme yapılırken özellikle hükümlünün geçmişi, suçluluk nedeni, suç sicili, fizik yeteneği ve ruhsal yapısı, kişisel doğası, taşıdığı tehlike hâlleri, cezasının süresi ve salıverildikten sonraki beklentisi gibi hususların dikkate alınması gerekmektedir¹⁰².

1. Cezaevleri İçerisindeki Şiddet, Onur Kırıcı Davranış ve Kötü Muamelenin Önlenmesi Bakımından Etkin İletişim Ve Diyalog Yöntemleri Geliştirilmesi

Hükümlü ve tutuklunun infazın temel amaçları doğrultusunda suçluluk duygusundan arınması, kişisel ve toplumsal gelişiminin sağlanması, rehabilite edilmesi ve nihayetinde topluma kazandırılması noktasında cezaevi idaresi tarafından bu belirleme ve analizlerin yapılması ve gerekli tedbirlerin alınması hayati öneme sahiptir¹⁰³. Hükümlü bakımından cezanın infazı sürecinde ve tutuklu bakımından da tedbirin infazı sürecinde dikkate alınmalıdır. Bulunduğu koğuştaki sürekli olarak örselenen, kötü muameleye maruz kalan bir hükümlü veya

¹⁰⁰ Özbek, s.71; Karakaş Doğan, s.8.

¹⁰¹ Aras/Güverçin, s.523.

¹⁰² Özbek, s.203.

¹⁰³ Özkavalcı, s.116.

tutuklunun infaz sürecinin etkin, ıslah edici ve onarıcı geçtiğinden bahsedilemez. Bu nedenle cezaevi idaresinin bütün hükümlü ve tutuklularla sorunları çözücü bir iletişim ve diyalog yönteminin bulunması gerekir. Esasen Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 54.4. maddesinde de vurgulandığı üzere tüm mahpusların gece de dâhil olmak üzere günün her saatinde personel ile iletişim kurması mümkün olmalıdır. İnfazın beklenen sonucu vermesi bakımından bu iletişim bir zorunluluktur¹⁰⁴. Avrupa cezaevi Kurallarında belirlenen bu yükümlülük sadece **acil müdahale butonu** konulması olarak algılanmaması gerekir. Burada geniş manada idare ile hükümlü ve tutuklunun iletişimini sağlayacak tedbir ve uygulamalar kastedilmektedir.

Uygulamada cezaevlerindeki psiko-sosyal yardım servislerinde görev yapan psikolog ve sosyal çalışmacıların faaliyetlerinin cezaevlerinin kalabalık olması nedeniyle yeterli olmadığı görülmektedir. Ayrıca psikolog ve sosyal çalışmacıların, hükümlü ve tutuklunun sorunlarının çözümü noktasında cezaevi idaresinde etkin olamamaları nedeniyle hükümlü ve tutuklular nezdinde sorun çözüm merkezi olarak görülmemektedirler. Bundan dolayı cezaevi idarelerinin doğrudan kendilerinin de bu iletişim ve diyalog süreçlerine dâhil olması ve bu noktada hükümlü ve tutuklunun fiziki koşulların iyileştirilmesi, temel ihtiyaçların karşılanması ve koğuş değişikliği gibi taleplerini iyi bir şekilde değerlendirerek ivedi olarak sonuçlandırmaları gerekir.

2. Hükümlü ve Tutuklunun Çağdaş İnfaz Sisteminin Gereklere Uygun Gruplandırılması

Cezaevleri içerisindeki şiddet eylemlerinin, onur kırıcı davranış ve kötü muamelelerin önlenmesi bakımından önemli olan bir diğer husus ise çağdaş infaz sisteminin gereklere uygun gruplandırma yapılmasıdır. Cezaevi tarafından yapılacak analiz ve değerlendirmelerde bir arada kalacak tutuklu ve hükümlülerin kanunun amacına uygun olarak gruplandırılması önemlidir¹⁰⁵. İnfazdan beklenen amaçların sağlanması noktasında da gruplandırma önem arz etmektedir¹⁰⁶. Kanun koyucunun amacına uygun yapılacak gruplandırma hükümlü ve tutuklular arasındaki kötü muamele ve onur kırıcı davranışların da önüne geçecektir. Suç tipi başta olmak üzere belirlenen diğer gruplandırma kriterlerine aykırı yerleştirmeler başlı başına tutuklu ve hükümlüler bakımından onur kırıcı olabilir. Bu bağlamda 15 Temmuz darbe girişimi sonrası FETÖ/PDY soruşturmaları kapsamında tutuklanan bir kısım hâkim, savcı ve kolluk görevlilerinin adi suçlularla aynı koğuşlarda barındırılması ciddi eleştirilere neden olmuştur¹⁰⁷.

¹⁰⁴ Aras/Güverçin, s.5.

¹⁰⁵ Demirbaş, s.258; Özkavalcı, s.238; Karakaş Doğan, s.38.

¹⁰⁶ Özbek, s.135 vd.

¹⁰⁷ “İkinci Yılında OHAL’in Toplumsal Maliyetleri”, Mağdurlar İçin Adalet Topluluğu (Rapor) Ocak 2019, s.430,

Bu konuda Türkiye İnsan Hakları Ve Eşitlik Kurumuna başvurular da yapılmıştır¹⁰⁸. Polis veya jandarma görevlisinin adli kolluk olarak yakalanmasında görev aldığı, hâkim ve savcının yargılamasını yaptığı hatta cezaevi savcısı olarak görev yaptığı cezaevinde hükümlü veya tutuklu olarak kalan adi suç grubundaki kişilerle aynı koşuhta barındırılmasının doğurduğu riskler ve bunun ilgililer üzerinde oluşturduğu onur kırıcı durum dikkate alındığında bunun infaz mevzuatına ve infazın amacına aykırı bir uygulama olduğu açıktır¹⁰⁹.

AİHM, tutuklu ve hükümlülerle ilgili olarak onların korunmasız ve zayıf durumda olmaları nedeniyle yetkililerin bu kişilerin fiziksel ve ruhsal esenliklerini korumakla, onların onur kırıcı veya kötü muamele niteliğindeki davranışlara maruz kalmamaları için gerekli önlemleri almakla sorumlu olduklarını belirtmiştir. Nitekim AİHM **Premininy/Rusya Kararında**¹¹⁰, bir bankanın online güvenlik sistemini çökertme şüphesiyle tutulan başvurunun, hücre arkadaşları ve gardiyanlar tarafından kötü muameleye maruz bırakıldığına ve serbest bırakılma talebinin ivedilikle incelenmediğine ilişkin iddialarına ilişkin olarak Mahkeme özellikle, Sözleşme'nin 3. maddesinin üç bakımdan ihlal edildiğini tespit etmiştir. Mahkemeye göre;

- Yetkili makamların, başvurunun fiziksel ve psikolojik bütünlüğünü ve refahını yeterince güvence altına almaya yönelik pozitif yükümlülüklerini yerine getirmemeleri,
- Başvurunun hücre arkadaşları tarafından sürekli kötü muamele gördüğüne ilişkin iddiasının etkili bir biçimde soruşturulmaması,
- Yetkililerin başvurunun gardiyanlar tarafından kötü muameleye maruz kaldığına ilişkin iddialarının etkili bir şekilde soruşturulmaması nedeniyle Sözleşme'nin 3. maddesi ihlal edilmiştir.

3. Cezaevlerinde İntiharı Önleyici Tedbirleri Alınması

Cezaevlerinde intihar vakaları ciddi bir sorun oluşturmaya başlamıştır. Bu hükümlü ve tutuklunun kendi ruhsal, kişisel veya ailevi sorunlarından kaynaklı olabileceği gibi cezaindeki onur kırıcı ve kötü muamelelerden de kaynaklanabilmektedir¹¹¹. Hazırlanan bir kısım raporlarda Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 1997 ile 2014 yılları arasında toplam 544

https://www.raporlar.org/wpcontent/uploads/2019/01/RAPOR_2019_OHALin_Toplumsal_Maliyetleri_2.pdf, İET:01/04/2022.

¹⁰⁸ Türkiye İnsan Hakları Ve Eşitlik Kurumu, Başvuru No: 2018 / 2164, Karar No: 2019/58, Karar Tarihi: 31.10.2019, www.tihk.gov.tr , İET:05/04/2022.

¹⁰⁹ **Aras/Güverçin**, s.524.

¹¹⁰ AİHM Premininy/Rusya Kararı, Başvuru No: 44973/04, K.T: 10/02/2011.

¹¹¹ **Akın, Mehmet Murat**: Türkiye Cezaevlerindeki İntihar Davranışlarına Sosyolojik Bir Bakış, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Denizli 2018, s.32-33; **Özbek**, s.155-156.

hükümlü ve tutuklu intihar etmiştir¹¹². Bu bağlamda özellikle cezaevlerindeki intihar vakalarındaki artışlar da dikkate alındığında cezaevlerinde idare ile hükümlü ve tutuklu arasındaki iletişim ve diyalog eksikliğinin ve hükümlünün maddi ve manevi durumu konusunda analiz yetersizliğinin bu artışlarda etkili olduğu tartışmasıdır¹¹³.

Cezaevi koşullarının hükümlü ve tutuklunun ruh sağlığı üstünde ciddi bir etkisi olacaktır. Cezaevi yönetimleri bu etkiyi azaltmaya çalışması ve aynı zamanda da her hükümlü ve tutuklunun ne kadar etkilendiğini izlemek için süreçler oluşturulması gerekmektedir. Cezaevinde kendine zarar verme ya da intihar etme riski olan hükümlü ve tutukluların tespiti noktasında gerekli tedbirlerin alınması ve intiharı önleyici uygulamaların geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca cezaevi personelini de kendine zarar verme ve intihar riski olan hükümlü ve tutukluları tespit edebilecek özel eğitimlere tabi tutulması gerekmektedir¹¹⁴.

Bu noktada Adalet Bakanlığı'nın psikolog ve sosyal çalışmacıların çalışmalarının daha etkin ve sorun çözücü nitelikte olması için bu görevlilerin yetkilerinin ve sayılarının artırılması gerekir. Bunun haricinde hükümlünün doğrudan iletişime geçebileceği bir anlamda hükümlünün sorumlusu olabilecek “*hükümlü idari takip sorumluları*” belirlemeleri faydalı olacaktır. Her zaman kurum yöneticileriyle iletişime geçmenin zor olduğu dikkate alındığında belirlenecek hükümlü idari takip sorumlusu belli aralıklarla kendisinin veya hükümlünün talebiyle hükümlü ile iletişime geçerek yapacağı görüşmelerde hükümlünün maddi ve manevi gelişimi ve sorunları ile idareye yönelik talepleriyle alakalı bilgiler alması ve bunu idareye aktararak gerekli önlemlerin alınmasını sağlaması hükümlü-kurum iletişimi bakımından olduğu kadar hükümlünün rehabilite edilmesi bakımından da faydalı sonuçlar doğuracağı açıktır¹¹⁵.

Burada cezaevi idaresinin hükümlü ve tutuklunun kişisel, ailevi durumu ile ruh ve akıl sağlığına dair gerekli bilgilere sahip olarak hükümlü ve tutuklu hakkında intiharı önleyici tedbirleri alması ve hükümlü veya tutuklunun gerekli rehabilitasyon ve tedavi yöntemlerine tabi tutulmasını sağlayıcı hizmetleri etkin sunması gerekmektedir. Özellikle hükümlü veya tutukluların fiziksel ve ruhsal durumu itibariyle kendi hayat bütünlüğü bakımından tehlike arz ettiğine dair belirtiler bulunduğu gözlenmesi halinde, cezaevi personelinin bu kişilerle ilgili gerekli güvenlik önlemlerini öncelikle alması zorunludur¹¹⁶.

¹¹² “CHP'den cezaevi raporu: Son 25 yılda 641 kişi intihar etti”, <https://hapistesaglik.cisst.org.tr/?p=93>, İET:01/04/2022.

¹¹³ Demirbaş, s.237-238.

¹¹⁴ Coyle, s.55.

¹¹⁵ Aras/Güverçin, s.525.

¹¹⁶ Çalışkan, Suat: “*Hükümlü Veya Tutukluların Cezaevinde İntihar Etmesi: Önlemler, yaklaşım ve müdahale ilkeleri*”, <https://www.hukukihaber.net/hukumulu-veya-tutuklularin-cezaevinde-intihar-etmesi-onlemler-yaklasim-ve-mudahale-ilkeleri-makale,6614.html>, İET:02/04/2022.

Nitekim Anayasa Mahkemesi 26/12/2017 tarihli **Recep Kolbasar Kararında**¹¹⁷ “*Ceza infaz kurumunda, akıl hastalığı ya da diğer nedenlerle kendisine zarar verebilecek durumda bulunan hükümlü ve tutukluların sakinleşene kadar veya bir sağlık kuruluşuna sevk edilinceye kadar tutuldukları, özel olarak tasarlanmış iki oda bulunduğu anlaşılmaktadır. F.K. psikolojik tedavi görmesine ve kendisine zarar vermesine rağmen bu odalara değil, tek kişilik başka bir odaya konulmuş ve kendisinin çamaşır ipi satın almasına izin verilmiştir. Anılan hususlar basit bir muhakeme hatası veya ihmal olarak nitelendirilemeyeceği gibi F.K.nın sağlığının korunması ve kendisine zarar vermemesi için gerekli önleyici tedbirlerin -öncelikler ve kaynaklar ölçüsünde- alındığından da söz edilemez...*” demek suretiyle bu hususlar vurgu yapmış ve açıklanan nedenlerle yaşamı koruma yükümlülüğünün maddi boyutunun ihlal edildiğine karar vermiştir.

Benzer şekilde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi **Güveç/Türkiye Kararında** yasa dışı bir örgüte üye olmakla suçlu bulunan başvuru dört buçuk yılı aşkın sürede yetişkin cezaevinde tutuklu yargılanmış olup, psikolojik problemleri için kendisine tıbbi bakım sağlanmamış ve intihar girişimlerinde bulunmuş olması nedeniyle yapılan başvuruda, başvurunun yaşı, yetişkinlerle bir arada tutulduğu süre, yetkililerin yeterli tıbbi bakımı sağlamamaları veya başvurunun tekrar tekrar intihar girişiminde bulunmasını engellemek adına girişimde bulunmamalarını ve başvurunun insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye maruz bırakıldığını göz önünde bulundurarak Sözleşme’nin 3. maddesi kapsamında insanlık dışı veya onur kırıcı muamele yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.

AİHM Yuriy Illarionovich Shchokin/Ukrayna Kararında¹¹⁸ ise başvurunun sürgün yerinde tutulan oğlunun koğu arkadaşları tarafından işkence görmesi sonucu ölümü ve işkence eylemlerine bir cezaevi görevlisinin de dâhil olduğu olasılığı ile yapılan başvuruda, başvurunun oğlunun cezaevinde tutulduğu sırada ölmesi nedeniyle, Sözleşme’nin 2. maddesi kapsamında yaşam hakkının ve ayrıca başvurunun oğlunun maruz bırakıldığı işkence nedeniyle, Sözleşme’nin 3. maddesinde düzenlenmiş olan işkence yasağının esas bakımından ihlal edildiğine ve Devletin, işkence iddialarına yönelik olarak yürüttüğü soruşturmanın yetersiz olması nedeniyle de Sözleşme’nin 3. maddesinin usul bakımından da ihlal edildiğine karar vermiştir.

¹¹⁷ AYM Recep Kolbasar Kararı, Başvuru No: 2014/5042, K.T:26/12/2017.

¹¹⁸ AİHM Yuriy Illarionovich Shchokin/Ukrayna Kararı, Başvuru No:4299/03, K.T: 03/10/2013.

B. CEZAEVİ PERSONELİNİN KÖTÜ MUAMELELERİNE KARŞI HÜKÜMLÜNÜN KORUNMASI

1. Genel Olarak

Cezaevlerinde şiddet, kötü muamele veya onur kırıcı davranış ve uygulamaların bir diğer kaynağı ise cezaevi personelidir. Çağdaş infaz esaslarına vakıf olmayan ve eğitimsiz personelin infaz sürecinde infazın temel amaçlarına zarar verici davranışlarda bulunması kaçınılmazdır. Zira başarılı bir infaz rejimi uygulaması için eğitimli infaz personeline ihtiyaç vardır¹¹⁹. Bu nedenle Avrupa Cezaevi Kuralları'nda da belirtildiği üzere cezaevi personeli önemli bir kamu hizmetini yerine getirmektedir ve bu personel, işe alınmada, eğitimde ve mahpusların bakımında yüksek standartları sürdürmeyi mümkün kılan çalışma koşullarına sahip olmalıdır. Personelin görevi, sadece infaz ve koruma için gerekli olan görevin daha ötesinde olmalı ve mahpusların pozitif bir bakım ve yardım programıyla cezalarını tamamlayarak toplumla yeniden bütünleşmelerini kolaylaştırma ihtiyacını da hesaba katmalıdır. (md. 72.3) Avrupa Cezaevi Kurallarında “*Yönetim ve Personel*” başlığı altında 72 ila 75. maddeleri arasında cezaevi personeline ilişkin önemli ilke ve kurallara yer verilmiştir. Buna göre;

➤ Cezaevleri, tüm mahpuslara insanca davranma ve insan olmalarından kaynaklanan onurlarına saygı gösterme zorunluluğunu kabul eden etik koşullar içerisinde yönetilmelidirler. (72.1)

➤ Personel, cezaevi sisteminin amacını açık bir biçimde ortaya koymalıdır. Kurum yönetimi, bu amacı en iyi şekilde yerine getirilmesi için öncülük etmelidir. (72.2)

➤ Personelin görevleri, sadece infaz ve koruma için gerekli olan görevlerin daha ötesinde olmalı ve mahpusların pozitif bir bakım ve yardım programıyla cezalarını tamamlayarak toplumla yeniden bütünleşmelerini kolaylaştırma ihtiyacını da hesaba katmalıdır. (72.3)

➤ Personel, yüksek mesleki standartlar ile kişisel standartlarla görev yapmalıdır. (72.4)

➤ Cezaevi yetkilileri, personele ilişkin kurallara riayet edilmesine öncelik vermelidir. (73)

➤ Mahpuslarla çalışan alt kademe cezaevi personeli ile bakım ve muhafazası altındaki mahpuslar arasındaki ilişkinin yönetimine özel dikkat gösterilmelidir. (74)

➤ Personel daima kendini yönlendirmeli, görevini mahpuslara iyi bir örnek teşkil edecek ve onların saygısını kazanacak biçimde yerine getirmelidir. (75)

¹¹⁹ Demirbaş, s.470.

Cezaevi personelinin belirlenen bu temel yükümlülüklerinin aksine infaz sürecinde hükümlüye yönelik kötü muamele ve onur kırıcı davranışlarda bulunması suç olduğu gibi idarenin de bu tip davranışların sergilenmesini önleyici tedbirler geliştirmesi gerekir. Bu noktada idarenin dile getirilen şikâyetleri personeli koruyucu bir tavırdan ziyade hakkaniyete ve infazın temel ilkelerine uygun olarak sonuçlandırması gerekir¹²⁰. Bu kapsamda **AİHM Premininy/Rusya Kararında**¹²¹, yetkililerin başvuruçunun gardiyanlar tarafından kötü muameleye maruz kaldığına ilişkin iddialarını etkili bir şekilde soruşturmamaları nedeniyle Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

Anayasa Mahkemesinin **Cezmi Demir ve Diğerleri Kararında**¹²² da vurguladığı üzere Devletin işkence ve kötü muamele yasağının ihlal edildiğine yönelik tartışılabilir ve makul şüphe uyandıran iddiaların sorumlularının tespitini ve cezalandırılmasını sağlayacak etkili bir soruşturma yapılması sorumluluğu yani pozitif yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülüğü çerçevesinde devlet, her türlü fiziksel ve ruhsal saldırı olayının sorumlularının belirlenmesini ve gerekiyorsa cezalandırılmasını sağlayabilecek etkili bir soruşturma yürütmek durumundadır. Bu tarz bir soruşturmanın temel amacı, söz konusu saldırıları önlemek, hukukun etkin bir şekilde uygulanmasını güvenceye almak ve kamu görevlilerinin karıştığı olaylarda etkin idari ve yargısal denetim sağlayarak hukuka aykırı hareket edenlerin hesap vermesini sağlamaktır¹²³.

2. Cezaevi Personelinin Zor Kullanma Yetkisi ve Sınırları

Cezaevi içerisinde gelişen bazı durum ve olaylar nedeniyle cezaevi personelinin fiziki müdahalede bulunması zorunlu hale gelebilmektedir. Hükümlü veya tutuklunun kendisine, diğer tutuklu ve hükümlüler ile cezaevi personeline yönelik yaşam hakkına veya beden bütünlüğüne yönelik saldırgan ve zarar verici eylemleri sırasında bu müdahale kaçınılmaz olmakla birlikte orantılı olmasına dikkat edilmelidir.

Cezaevlerinde hükümlü ve tutuklu ile idareyi karşı karşıya getiren hususlardan biri olan zor kullanılması meselesidir. Özellikle saldırgan ve zarar verici hükümlü ve tutukluların kurum personeline ve diğer tutuklu ve hükümlülere zarar vermemeleri ya da firara teşebbüs edememeleri ve isyan çıkarmamaları bakımından bir kısım fiziki tedbirlerin alınması kaçınılmaz hale gelebilmektedir. Bu tip olumsuzlukların yaşanmaması bakımından alınacak önleyici tedbirler önemli olduğu kadar bu tip olumsuzlukların meydana gelmesi halinde ise bunun derhâl sonlandırılmasını sağlayacak, zor kullanılması ve kelepçe takılması gibi, bazı

¹²⁰ Aras/Güverçin, s.527.

¹²¹ AİHM Premininy/Rusya Kararı Başvuru No: 44973/04, K.T: 10/02/2011.

¹²² AYM, Cezmi Demir ve Diğerleri Kararı, Başvuru No: 2013/293, K.T: 17/7/2014, Prg.110.

¹²³ Aras/Güverçin, s.527.

zorunlu müdahalelerin yapılması gerekmektedir. Zira koşulların zorunlu ve kaçınılmaz hale geldiği bazı durumlarda kurum güvenliğinin ve düzenin sağlanması bakımından çerçevesi kanunlarla belirlenmiş ve evrensel hukukun temel esaslarına uygun olarak zor kullanılması ve kelepçe takılması bir gereklilik haline gelebilir.

Öte yandan kişiye verilen ceza nedeniyle kişi hapsedilmektedir. Ancak kişinin hapsedilmesi bir ceza olsa da bu cezalandırmanın içinde koşulları olmamasına rağmen ona karşı zor kullanma yoktur. Koşulların oluşması halinde zorunlu olarak uygulanacak gücün makul, ölçülü ve yasal olması gerekir.¹²⁴ Cezaevi personelinin bir hükümlü üzerinde güç kullanması, gerekçelendirilmediği veya orantısız olduğu sürece yasa dışıdır ve onur kırıcı ve kötü muameleye dönüşecektir. Güç kullanımı içinde bulunulan koşullar altında makul ise, kesin olarak gerekliyse, koşulların ciddiyeti ile orantılı ve gerekenden fazla güç kullanılmadıysa haklı ve dolayısıyla yasal olacaktır.¹²⁵

Burada hükümlü ve tutuklular cezaevlerinde bulunduğu sürece insanlık onurlarının, haysiyetlerinin, maddi ve manevi bütünlüklerinin korunması gerektiği ve onlar bir suçtan tutuklanmış veya mahkûm olmuş olsalar da “modern köleliğin” ötesinde bir yaşam hakkına sahip oldukları bilinmelidir.¹²⁶

Genel olarak, cezaevi personelinin güç kullanımı, hükümlülerin davranışlarını kontrol etmek için tasarlanmış cezaevi kural ve düzenlemeleri çerçevesi içinde gerçekleşir. Hükümlüler önceden belirlenmiş kural ve düzenlemelerle kontrol edilmelidirler. Bu noktada zor kullanma onları doğrudan kontrol etme aracı olarak kullanılacak bir yol olmaktan ziyade istisnai olarak başvurulacak bir düzeni ve güvenliği koruma yöntemidir¹²⁷. Ayrıca cezaevi personeli ile hükümlü ve tutuklular arasındaki ilişkinlerin pozitif olduğu durumlarda zor kullanmayı gerektiren olayların ciddi manada az olduğu birçok araştırmada ortaya konmuştur¹²⁸. Dolayısıyla zor kullanmayı gerektiren olayların engellenmesi bakımından öncelikle cezaevi personeli ile hükümlü ve tutuklular arasında iyi bir iletişimin sağlanması gerekmektedir.

5275 sayılı Kanun’da ceza infaz kurumunda görevli personelin cezaevinin güvenliğinin, disiplininin ve düzeninin sağlanması konusunda hangi koşullarda zor kullanacağı, zor kullanma

¹²⁴ Worley, Vidisha Barua/ Worley, Robert M.: American Prisons and Jails: An Encyclopedia of Controversies and Trends [2 volumes], ABC-CLIO, California 2018, s.672.

¹²⁵ Demirbaş, s.377.

¹²⁶ “**Striking the Right Balance: Toward a Better Understanding of Prison Strikes**”, *Harvard Law Review*, Vol. 132, NO.5, March 2019, s.1490-1519, <https://harvardlawreview.org/2019/03/striking-the-right-balance-toward-a-better-understanding-of-prison-strikes/>, İET: 18/02/2022, s.1519.

¹²⁷ Banks, Cyndi: Criminal Justice Ethics: Theory and Practice, 4. Editions, SAGE Publications, London 2016, s.351.

¹²⁸ Smit, Dirk van Zyl/ Snacken, Sonia: Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Right, OUP Oxford, New York 2009, s. 320.

noktasında yetkili amirin kim olduğu hüküm altına alınmıştır. Aynı şekilde 14/6/1930 tarihli ve 1721 sayılı Hapishane Ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun'da ise hangi hallerde silah ve ateşli silah kullanılabilceğı ve bu kullanıma kimin karar verebileceğı açıkça düzenlenmiştir. Bu bağlamda 5275 ve 1721 sayılı Kanunlardaki düzenlemeler uyarınca infaz ve koruma memurları ve baş memurları görevli oldukları ceza infaz kurumlarında ceza infaz kurum müdürleri ve cezaevi Cumhuriyet Savcılarının emir ve talimatları doğrultusunda ceza infaz kurumlarının iç güvenliğini, asayişini ve disiplinini sağlamakla görevli ve yükümlü olduklarından dolayı, diğere özel kolluk kuvveti görevlilerinde olduğu gibi görev alanlarında özel idari kolluk kuvveti olarak görev yapmaktadırlar.¹²⁹

Hükümlü veya tutukluya karşı zor kullanılmasına ilişkin esaslar 5275 sayılı Kanun'un 50. maddesinde ve İnfaz Yönetmeliğinin 10. maddesinde düzenlenmiştir. Aynı şekilde 5275 sayılı Kanun'un 116. maddesindeki yollama nedeniyle bu hükümler tutuklular bakımından da aynen geçerlidir. 5275 sayılı Kanun'un "*Zorlayıcı araçların kullanılması*" kenar başlıklı 50. maddesindeki düzenleme uyarınca;

➤ Cezaevlerinde hiçbir hâlde zincir ve demire vurmak tedbir olarak uygulanmaz.

➤ Kelepçe ve bedensel hareketleri kısıtlayıcı araçlar ise ancak;

a) Yetkili makamın önüne getirildiğinde çıkarılmak kaydıyla, sevk ve nakil sırasında kaçmayı önlemek için,

b) Hekimin talimat ve gözetiminde olmak üzere tıbbî nedenlerle,

c) Diğere kontrol usullerinin yetersizliğı hâlinde hükümlünün kendisine veya başkalarına zarar vermesine veya eşyayı tahrip etmesine engel olmak için kurum en üst amirinin emriyle, kullanılabilir. Ayrıca maddedeki emredici düzenleme uyarınca çocuk hükümlüler bakımından sevk ve nakil sırasında kelepçe ve bedensel hareketleri kısıtlayıcı araçların kullanılması yasaktır¹³⁰.

Diğere taraftan 1721 sayılı Kanun'un 8. maddesinde ise cezaevinde silah ve ateşli silahların kullanılabilceğı haller ve koşulları düzenlenmiştir. Düzenleme uyarınca hapishanenin emniyet ve muhafazasının temini için hapishane müdür ve memuru ve müstahdemleri;

a) Yetkili bir merciden verilip, yerine getirilmesi görev gereğı zorunlu olan bir emrin uygulanması, meşru savunma ve zorunluluk hallerinde,

¹²⁹ **Ayyıldız, Hakan:** "Kolluk Faaliyetlerinin Denetimi Hakkında Genel Bir Değerlendirme", TBB Dergisi, Ankara 2019, S.143, s.145.

¹³⁰ **Özbek,** s.257; **Özkavalcı,** s.423.

b) Mahpusların toplu olarak isyan veya cezaevi personeline yönelik karşı koyma,

c) Firar teşebbüsünde bulunan bir mahpus yakalanırken fiilen veya tehlikeli bir surette tehdit ederek mukavemet etmesi veya mükerreren dur emrine itaat etmeyerek firar teşebbüsünden vazgeçmemesi hallerinde,

silah kullanmaya yetkilidirler. Ancak diğer silahlarla maksadın temini kabil olmadığı takdirde kurum müdürünün emriyle ateşli silah kullanılabilir. Bununla birlikte izin alma imkânı olmayan olağandışı hallerde silah kullanma izni alınmadan da silah kullanılabilir.

İnfaz Yönetmeliği'nin “*Güvenlik ve gözetim servisi*” kenar başlıklı 10. maddesine göre ise infaz ve koruma başmemuru ile infaz ve koruma memuru, kurumun güvenliğini bozan firara teşebbüs, isyan, rehin alma, saldırı, yasaya veya düzenlemelere dayalı bir emre karşı aktif veya pasif fiziki direnme gibi olaylar ile 5237 sayılı Kanun'un 25. maddesindeki meşru savunma ve zorunluluk hâli ortaya çıktığında kurum en üst amirinin izni ile zor kullanılabilir. Acil hâllerde tehlikenin ortadan kaldırılması amacıyla izin alınmaksızın da zor kullanılabilir. Ancak durumun derhal en üst amire iletilmesi gerekir. Zor kullanan personel gerekenden fazla kuvvet kullanamaz. Görüldüğü üzere cezaevi personelinin zor kullanma yetkisi istisnai olup acil haller dışında kurum en üst amirinin iznine bağlıdır. Burada acil durumlar bakımından hakkaniyete uygun hareket edilerek kurum personeli ve diğer hükümlülerin güvenliği noktasında ortaya çıkan tehlikenin bertaraf edilmesi noktasında zor kullanmak kaçınılmaz ise o zaman zor kullanılmalıdır. Aksi takdirde acil hallerin geniş yorumlanması bu kavramın istismarına, kötüye kullanılmasına ve nihayetinde keyfi müdahalelerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Aynı şekilde hükümlünün saldırgan ve zarar verici durumlarında da bu müdahalenin orantılı olmasına dikkat edilmelidir.

Diğer taraftan Avrupa Cezaevi Kuralları¹³¹ cezaevlerinde zor kullanmanın esasları ve sınırlarına dair önemli kurallar getirmiştir. Esasen burada cezaevi personelinin zor kullanmasının kesin gereklilik olduğunun tespiti, orantılı güç kullanımı ve yetkinin keyfi kullanılmaması bakımından önemli kurallar getirilmiştir.¹³² Buna göre cezaevi personeli, kendini savunma durumu veya kaçma teşebbüsü ya da yasal bir emre aktif veya pasif olarak karşı koyma gibi hallerde son çare olarak başvurmanın dışında, mahpuslara karşı güç kullanmaması gerektiği belirtilmiştir. (Kural 64.1.) Avrupa Cezaevi Kurallarında cezaevlerinde

¹³¹ “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Avrupa Cezaevi Kurallarına Dair Üye Devletlere Rec(2006)2-rev Sayılı Tavsiye Kararı”, Bakanlar Komitesi tarafından, 11 Ocak 2006 tarihindeki Bakan Delegeleri 952. toplantısında kabul edilmiş ve Bakanlar Komitesi tarafından 1 Temmuz 2020 tarihinde Bakan Delegeleri 1380. toplantısında gözden geçirilerek değişiklik yapılmıştır. <https://www.coe.int/tr/web/ankara/-/european-prison-rules-has-been-translated-into-turkish> , İET:07/02/2022.

¹³² Smit/Snacken, s.321.

zor kullanımına ilişkin belirlenen diğerk bir kural ise “*orantılılık*” ilkesinin bir gereğı olarak güç kullanmanın ölçüsü gereken en az seviyede tutulmalı ve gerekli görülen en kısa süre için uygulanmalıdır. (Kural 64.2.) Ayrıca kanunilik ilkesi kapsamında güç kullanmanın şartlarını da kapsayan detaylı düzenlemelerin yapılması gerektiğı Cezaevi Kurallarının 65. maddesinde belirtilmiştir.

Öte yandan Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT) cezaevinde zor kullanımına ilişkin önemli standartlar belirlemiştir. CPT’ye göre¹³³ cezaevi personeli bazen şiddete başvuru mahkûmları kontrol altına almak için güç kullanmak ve istisnai durumlarda fiziksel olarak kısıtlayıcı gereçler kullanmak durumunda kalabilir. Bunlar, mahkûmların kötü muamele görme olasılığı açısından yüksek riskli durumlardır ve bu yüzden özel önlemler alınmasını gerektirir. Üzerinde herhangi bir biçimde güç kullanılan mahkûmlar, hemen muayene edilme ve gerekirse bir doktor tarafından tedavi edilme hakkına sahip olmalıdır. Söz konusu muayene sağlık personeli dışındaki personelin duyamayacağı ve tercihen göremeyeceğı bir biçimde yapılmalı ve yapılan muayenenin sonuçları (mahkûmun konuyla ilgili ifadesi ve doktorun bulguları dâhil) resmi olarak kaydedilmeli ve mahkûma isterse bir sureti kendisine verilmelidir. Fiziksel olarak kısıtlayıcı gereçlerin ve aletlerin kullanıldığı nadir durumlarda, mahkûm sürekli ve gerektiğı biçimde gözlem altında tutulmalıdır. Ayrıca söz konusu gereçler mümkün olan en kısa sürede çıkarılmalıdır; bu gereçler kesinlikle ceza olarak kullanılmamalı veya kullanım süresi uzatılmamalıdır. Son olarak, CPT’ye göre mahkûmlara karşı güç kullanılan bütün vakalar kaydedilmelidir.

AİHM Tali/Estonya Kararında,¹³⁴ emirlerine itaat etmediğı gerekçesiyle bir tutuklunun cezaevi görevlileri tarafından kötü muameleye maruz bırakılmasına ilişkin yapılan başvuruda, emirlerine itaat etmemesi nedeniyle başvurucuya karşı biber gazı kullanılmış olması ve uzun süre yatağı bağlanmış olması nedeniyle Sözleşme’nin 3. maddesi kapsamında insanlık dışı veya onur kırıcı muamele yasağının ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme, özellikle, biber gazı kullanımına başvurulması hususunun meşruluğı konusunda kolluk kuvvetlerinin bu tür girişimlerde bulunmasına ilişkin olarak Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi (CPT) tarafından dile getirilen endişelere atıfta bulunmuştur.

¹³³ Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT), Temel Standartlar, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010 Türkçe / Turkish / Turc, 2. Genel Rapor’dan alıntı [CPT/Inf (92) 3], Prg.53, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.refworld.org%2Fcgi-bin%2Ftaxis%2Fvtx%2Fwmain%2Fopendocpdf.pdf%3Frelidoc%3Dy%26docid%3D4d78827e2, IET: 14/02/2022.

¹³⁴ AİHM Tali/Estonya Kararı, Başvuru No: 66393/10, K.T: 13/02/2014.

Mahkeme, başvuruçunun yatağa bağlanması konusunda ise, kısıtlama tedbirlerinin hükümlülerin cezalandırılması amacıyla hiçbir surette kullanılmaması gerektiğine, yalnızca kişinin kendisine zarar vermesini ve cezaevi güvenliğini tehdit edecek şekilde diğer kişilere zarar vermesini engellemek amacıyla kullanılabileceğine vurgu yapmıştır. Mevcut davada, başvuruçunun, cezaevi memurları ile yüz yüze geldikten sonra ve tek kişilik disiplin hüçresine kapatılmasına rağmen, bu tür bir tedbirin uygulanmasını haklı kılacak şekilde kendisi ve başkaları açısından tehdit oluşturduğuna ilişkin ikna edici bir bulgu yoktur. Bu nedenle, başvuruçunun uzun süre hareketsiz bırakılması kendisinde stres ve fiziksel rahatsızlık yarattığından başvuruçunun yatağa bağlanmış bir şekilde geçirdiği üç buçuk saat göz ardı edilemez.

AİHM, **Vladimir Romanov/Rusya Kararında** da vurguladığı üzere cezaevinde tutuklu ve hükümlülere karşı güç kullanılması söz konusu olduğunda, ilk olarak bir olayda güç kullanılmasının iç hukuk hükümlerine uygun olup olmadığına ve ikinci olarak kullanılan gücün gerçekleştirilmek istenen amaçla orantılı olup olmadığına bakmaktadır.¹³⁵

Yine AİHM **Milić ve Nikezić/Karadađ Kararında**, cezaevi gardiyanları tarafından başvuruçuların hüçrelerinde arama yapılırken kendilerini kauçuk sopalarla dövmelelerinden dolayı yapılan başvuruda, her iki başvuruçunun da hüçrelerinde gerçekleştirilen arama esnasında kötü muameleye maruz bırakılması ve kötü muamele iddialarına yönelik olarak yürütölen soruşturmaanın etkili olmadığı gerekçeleriyle, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında insanlık dışı veya aşığılayıcı muamele yasağının iki kez ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme ilaveten, yerel makamlarca tespit edildiği üzere başvuruçuların sopalarla dövölmesinin de Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında kötü muamele teşkil ettiğini değerlendirmiştir. Her ne kadar Karadađ Hükümeti, başvuruçuların gardiyanlar hüçrelerine girerken direnmesi nedeniyle, gardiyanların başvuruçulara karşı güç kullanmak zorunda kaldıklarını beyan etmişse de Mahkeme bu savunmaya itibar etmemiştir.

Anayasa Mahkemesi ise **Adem Erden (2) Kararında**¹³⁶ başka bir şehre nakledilirken konakladığı bir ceza infaz kurumunda aralarında müdürlerin de bulunduğu birden fazla infaz görevlisi tarafından sırtına sigara basılarak, bedensel kuvvet ve sopa kullanılmak suretiyle darp edilerek yaralanması nedeniyle yapılan başvuruda, yaralanmanın ceza infaz kurumu görevlilerinin başvuruçusu üzerinde fiziksel güç kullanmaları sonucu oluştuğu yönünde makul şüphenin üzerinde kanıt bulunduğu değerlendirilerek kötü muamele yasağının ihlal edildiği kanaatine varmıştır. Mahkemeye göre, başvuruçunun sırtında tespit edilen, yeni oluşmuş on

¹³⁵ **Osman/Nalbant**, s.148.

¹³⁶ AYM Adem Erden (2) Kararı, Başvuru No: 2017/36537, K.T: 3/11/2020.

adet yanık izinin başvuruçunun sırtına sigara basıldığı iddialarını destekleyen mahiyette olduğu nazara alındığında güç kullanımına izin verilen hâllerde dahi bu şekilde gerçekleşen bir yaralanma biçimi kötü muamele yasağını ihlal edecektir. Mahkeme başvuruçuya yönelik eylemin nitelendirilmesi noktasında ise her ne kadar başvuruçunun yaralanması basit tıbbi müdahale ile giderilebilecek ölçüde olduğu tespit edilmişse de başvuruçuya uygulanan şiddetin düzeyi, şekli ve başvuruçuda oluşan etkileri dikkate alındığında eylemin eziyet olarak nitelendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mahkeme açıklanan nedenlerle Anayasa'nın 17. maddesinin üçüncü fıkrasında güvence altına alınan eziyet yasağının maddi boyutu bakımından ihlal edildiğine hükmetmiştir.

Yüksek mahkeme içtihatları ve temel mevzuat hükümleri uyarınca hak ihlallerinin yaşanmaması bakımından cezaevi personelinin hükümlüye yönelik onur kırıcı ve kötü muamele niteliğinde davranışlarda bulunmasını engelleyici ve caydırıcı önlemler alınması gerekir. Zor kullanma yetkisinin de kanun koyucunun amacı çerçevesinde zorunlu bir tehlikeyi bertaraf etmek için orantılı kullanılması noktasında cezaevi personelinin bilinçlendirilmesi gerekir. Bu aynı zamanda hükümlünün insan onuruna uygun koşullarda barınma hakkının da bir gereği olduğu gibi hükümlünün yaşam hakkını ve maddi ve manevi varlığını koruma yükümlülüğünün de bir gereğidir¹³⁷.

SONUÇ

Ceza infaz kurumlarında kötü muamele olarak kabul edilecek hususlar ceza infaz kurumu idaresi ve görevlilerinin kasıtlı davranışlarından, yönetim hataları veya yetersiz kaynaklardan kaynaklanabileceği gibi hükümlü ve tutukluların birlikte kaldıkları diğer hükümlü ve tutukluların şiddet, eziyet, kötü muamele, onur kırıcı davranış, hakaret ve benzeri davranışları sebebiyle de ortaya çıkabilir. Bu noktada Anayasa'nın 17. maddesi, ceza infaz kurumunda tutulan bir hükümlü veya tutuklunun içinde bulunduğu şartların insan onuruna yakışır bir şekilde olmasını da koruma altına aldığından dolayı Devletin hükümlünün cezaevinde bulunmasından kaynaklı bütün haklarını koruması ve hükümlünün cezaevi personelinden veya birlikte kaldığı kişilerden gelen şiddet, eziyet, kötü muamele, onur kırıcı davranış, hakaret ve benzeri davranışlara karşı da koruması gerekmektedir. Devlete yüklenen bu yükümlülük kapsamında cezaevi idaresi tarafından hükümlü ve tutukluların kişisel analizlerinin iyi yapılması, fiziki koşulların insan onuruna uygun olarak planlanması ve gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bütün bunlar hükümlü ve tutuklunun infazın temel amaçları

¹³⁷ Aras/Güverçin, s.530.

doğrultusunda suçluluk duygusundan arınması, kişisel ve toplumsal gelişiminin sağlanması, rehabilite edilmesi ve nihayetinde topluma kazandırılması noktasında hayati öneme sahiptir. Zira cezaevlerinde bireyselleştirilmiş bir infaz sürecinin planlanmamış olması, hükümlü ve tutukluların kapasitenin üstünde koşullarda barındırılması, koşulları bulunmamasına rağmen ikincil bir cezalandırma yöntemi olarak tek kişilik hücrelerde barındırılması, fiziki koşulları yetersiz koşullarda tutulmaları, hükümlü ve tutukluların diğer hükümlü ve tutuklular ile cezaevi personelinin kötü muamele, onur kırıcı davranışlarına veya şiddet uygulamalarına maruz kalmasından kaynaklı olarak cezaevlerinde ciddi manada hak ihlalleri gündeme gelmektedir¹³⁸.

Bu noktada cezaevlerinin fiziki koşullarının iyileştirilmesi ve uluslararası standartların yakalanabilmesi bakımından öncelikle yeni yapılacak cezaevleri, cezaların infazındaki temel amaç ve ilkeleri esas alan insan odaklı mimari ölçütlere göre inşa edilmelidir. Bu mimari yapıların; tecridi önleyici, engellilere uygun ve ortak yaşam alanlarını gözetici olması, onların sosyalleşmesini ve cezaevi sonrası topluma adaptasyonlarını sağlayıcı nitelikte olması gerekir. Bu esaslar çerçevesinde, dinlenme, ortak yaşam alanları, sosyal ve kültürel aktivite yerleri oluşturulmalıdır. Aynı şekilde koğuş dışında ortak alanlarda geçirilen süreler artırılmalı ve mahpusların daha kalabalık gruplar halinde birbirleriyle etkileşim kurmalarına izin verilmelidir¹³⁹.

Cezaevlerinde şiddet, işkence, kötü muamele ve onur kırıcı davranışların önlenmesi bakımından gerekli olan bir diğer husus ise idari ve adli denetim mekanizmalarının etkin olarak işletilmesidir. Ayrıca cezaevi personelinin bu konuda eğitime tabi tutulması ve zorunlu olarak fiziki güç kullanımı halinde orantılı ve en az zararlı müdahale konusunda gerekli eğitimleri almalarının sağlanması gerekmektedir.

¹³⁸ Özbek, s.203.

¹³⁹ Mandıracı, s.17.

KAYNAKÇA

- Akın, Mehmet Murat:** Türkiye Cezaevlerindeki İntihar Davranışlarına Sosyolojik Bir Bakış, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Denizli 2018, s.32-33.
- Akın, Mehmet Murat:** “Türkiye ve İngiltere Cezaevi Eğitim Sistemlerinin Yeniden Suç İşlemeye Etkisi Yönünden Karşılaştırılması” Turkish Studies-Education, C.16, S.3, Y.2021, s.1333-1349, (Karşılaştırma).
- Aktaş Ertan, Betül:** “Tarihsel Süreçte İnsan Onuruna Kısa Bir Bakış” Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.16, s.1, y.2017, s. 179-208.
- Aldanmaz, Orhan:** “İnsan Onuru Işığında Kişisel Özerklik ve Yerellik Kavramı”, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIV, S. 1-2, Y.2010, s. 79-109.
- Aras, Bahattin/Güverçin Sezgin:** İnfaz Hukuku, Yetkin Yayıncılık, Ankara 2021.
- Arslan, Kahan Onur:** “İnsan Onuru Kavramı Ve Koruma Tedbirleri Bağlamında Temel Bir İlke Olarak İnsan Onurunun Korunması”, TBB Dergisi, S.120, Y. 2015, s.155-172.
- Balı Mehmet:** Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Türkiye’de Ceza İnfaz Kurumları ve Tipleri (1923- 2018), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2021.
- Banks,Cyndi:** Criminal Justice Ethics: Theory and Practice, 4. Editions, SAGE Publications, London 2016.
- Cinmen, Ergin:** “Tecrit Politikası,” F Tipi Ceza ve Tutukevleri, Birikim Dergisi Y. 200, S.136, s.63-65.
- Coyle, Andrew:** Cezaevi Yönetimini İnsan Haklarını Göz Önüne Alan Bir Yaklaşım, Uluslararası Araştırmaları Merkezi, Londra, 2002, s.151, (<https://prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/turkish3.pdf>, İET: 12/03/2022.
- Çalışkan, Suat:** “Hükümlü Veya Tutukluların Cezaevinde İntihar Etmesi: Önlemler, yaklaşım ve müdahale ilkeleri”, <https://www.hukukihaber.net/hukumlu-veya-tutuklularin-cezaevinde-intihar-etmesi-onlemler-yaklasim-ve-mudahale-ilkeleri-makale,6614.html>, İET:02/04/2022.
- Çelik, Elif:** “İnsan Hakları Hukukunda İnsan Onurunun Yeri Ve Rolü”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C.9, S. 2, Y. 2019, s. 282-310.

- Demirbaş, Timur:** “Ceza İnfaz Hukukunun Çağdaş İlkeleri Açısından 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun (CeGTİK) Değerlendirilmesi”, Ceza Hukuku Dergisi, Nisan 2008, s.101, (İlkeler).
- Demirbaş, Timur:** “Tutuklu Olarak Bulunduğu Ceza İnfaz Kurumundaki Barınma Koşulları Nedeni İle Kötü Muamele Yasağının İhlal Edildiği İddiası İle İlgili Anayasa Mahkemesine Yapılan Bireysel Başvuru Üzerine Verilen İhlal Yoktur Kararının (27.6.2018) İncelenmesi”, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, C.21, Özel S.Y. 2019, (AYM Kararı), s. 2853-2864.
- Demirbaş, Timur:** İnfaz Hukuku, 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021.
- Doğru, Osman/Nalbant, Atilla:** İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, C.1, Avrupa Konseyi- T.C. Yargıtay Başkanlığı Yayını, Ankara 2012.
- Erdoğan, Oktay:** İnfaz Hukuku, Adalet Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2022, s.1005.
- Gözler, Kemal:** İdare Hukuku Dersleri. Ekin Yayınevi.11. Baskı, Bursa 2011.
- Kafadar, Muhammet Fatih:** “*Hukuk, Sivil Toplum ve Demokrasi: ‘İnsan Onuru’*”, Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 3. Hukukun Gençleri Sempozyumu, Antalya, 11-12 Ekim 2013.
- Karakaş Doğan, Fatma:** 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun Düzenlemesi Işığında Ceza İnfaz Hukuku, 12 Levha Yayınları, İstanbul 2013.
- Mandıracı, Berkay:** Türkiye’de Ceza İnfaz Politikaları ve Kurumlarına İlişkin Yapısal Sorunlar Ve Çözüm Önerileri, TESEV Yayınları, İstanbul Şubat 2015.
- Özbek, Veli Özer:** İnfaz Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 14. Baskı, Ankara 2021.
- Özkavalcı, Nimet:** İnfaz Hâkimliği, Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2021.
- Reynaud, Alain;** Hapishanelerde İnsan Hakları, Çev. İhsan Kuntbay, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No: 240, Ankara 1992.
- Seymen Çakar, Ayşen:** “*Hukuki Bir Kavram Olarak İnsan Onuru*”, Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 3. Hukukun Gençleri Sempozyumu, Antalya, 11-12 Ekim 2013, s.1-8, www.umut.org.tr , İET:05/04/2022.
- Smit, Dirk van Zyl/ Snacken, Sonia:** Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Right, OUP Oxford, New York 2009.
- Şimsek, Oğuz:** Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir 1999.

Ülkü, Muhammet Murat: “AİHS’nin 3. Maddesi Kapsamında Devletin Hürriyetini Kısıtladığı Kişilerin Gözaltı-Tutma Koşullarına Yönelik Pozitif Yükümlülükleri”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.13, Nisan 2013, s. 268-280.

Worley, Vidisha Barua/Worley, Robert M.: American Prisons and Jails: An Encyclopedia of Controversies and Trends [2 volumes], ABC-CLIO, California 2018.

Yakışır, Berivan: Türkiye’de Tutuklu Ve Hükümlülerin Yeniden Sosyalleştirilmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı (İnsan Hakları Hukuku), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

İnternet Kaynakları

“CHP’den cezaevi raporu: Son 25 yılda 641 kişi intihar etti”,
<https://hapistesaglik.cisst.org.tr/?p=93>, İET:01/04/2022

“İkinci Yılında OHAL’in Toplumsal Maliyetleri”, Mağdurlar İçin Adalet Topluluğu (Rapor) Ocak 2019, s.430,
https://www.raporlar.org/wpcontent/uploads/2019/01/RAPOR_2019_OHALin_Toplumsal_Maliyetleri_2.pdf, İET:01/04/2022.

“Striking the Right Balance: Toward a Better Understanding of Prison Strikes”, *Harvard Law Review*, Vol. 132, NO.5, March 2019, s.1490-1519,
<https://harvardlawreview.org/2019/03/striking-the-right-balance-toward-a-better-understanding-of-prison-strikes/>, İET: 18/02/2022, s.1519.

“Türkiye’de tek kişilik hücrelerde kaç mahkûm var?”, 10.05.2019,
<https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-tek-ki%C5%9Filik-h%C3%BCcrelerde-ka%C3%A7-mahk%C3%BBm-var/a-48624244>, İET:04/04/2022.

Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT), Temel Standartlar, CPT/Inf/E (2002) 1- Rev. 2010 Türkçe / Turkish / Turc, 2. Genel Rapor’dan alıntı [CPT/Inf(92) 3], Prg.53, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.refworld.org%2Fcgi-bin%2Ftaxis%2Fvtx%2Fwmain%2Fopendocpdf.pdf%3Frelidoc%3Dy%26docid%3D4d78827e2, İET: 14/02/2022.

Avrupa İşkencenin ve İnsanlık dışı veya Onur kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT), CPT Standartları, s.15 vd., chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2F

Fwww.refworld.org%2Fcgi-

bin%2Ftaxis%2Fvtx%2Fwmain%2Fopendocpdf.pdf%3Frelidoc%3Dy%26docid%3D4d78827e2, İET: 07/04/2022.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Üye Devletlere Avrupa Cezaevi Kuralları Hakkında Rec (2006) 2 Sayılı Tavsiye Kararı, (Avrupa Cezaevi Kuralları), https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1982019151_705_tavsiye_kararlari.pdf, İET:21/02/2022.

Avrupa Konseyi Raporu: Türkiye cezaevlerinde doluluk oranında rekor üzerine rekor kırdı, <https://www.gazeteruzgarli.com/avrupa-konseyi-raporu-turkiye-cezaevlerinde-doluluk-oraninda-rekor-uzerine-rekor-kirdi/> İET:15/02/2021.

Birleşmiş Milletler Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar (Nelson Mandela Kuralları), <https://tihv.org.tr>, İET: 12/03/2022.

Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2020: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ceza-Infaz-Kurumu-Istatistikleri-2020-37202>, İET: 10/03/2022.

Ceza İnfaz Kurumunda Bulunan Tutuklu/Hükümlü Mevcutları, <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-istatistikleri12012021090932>, İET: 10/03/2022.